

A MAGYAR KELETI KULTÚRKÖZPONT
(TURÁNI TÁRSASÁG) KIADVÁNYAI.

1.

SZIBÉRIA

S AZ OTTANI VISZONYOK

ÍRTA

SZENTGÁLI ANTAL

OKL. MÉRNÖK, NÉPF. FŐHADNAGY

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1917

I.

Szibéria s az ottani viszonyok.

A világháború sok olyan dolgot eredményezett, amelyre álmunkban sem gondoltunk volna.

Amikor pár évvel ezelőtt mint talán az egyetlen magyar «egész Kelet-szibériában kocsin, szánkón, csolnokon és lóháton összebarangoltam annak jó egynémely részeit, a sejtelemnek még csak a halvány árnyéka sem kísértett, hogy ezeken a hazámtól minden tekintetben olyannyira távoleső idegen vidékeken az orosz hatalom az én honfitársaim ezreit és ezreit fogja még valamikor szerte-széjjel szórni!

A háborúnak és az egyes borzasztó ütközeteknek minden eddigieket messze meghaladó méretei, különösen a háború elején reánk indult rettenetes orosz túlerő elkerülhetetlenül magukkal hozták azt, hogy sok ezer honfitársunk önhibáján kívül orosz hadifogságba jutott és a messze «ellenséges tájakon várja sóvárgó epedéssel a megváltó szabadulást.

A hadifoglyok természetesen csak a legszűkebb határok közé szorított tárgyakról és kérdésekről értesíthetik hozzátartozóikat. így nem csoda, hogy különösen az itt-ott valamely kerülő úton érkezett kedvezőtlen hírek alapján,

melyeket az amúgy is pesszimizmusra hajló lelkiállapot még tovább színez ki, ezer és ezer magyar család van folytonosan a legnagyobb aggodalomban, kétség és remény között, vájjon él-e, vájjon hogy van a sokszor már halottnak vélt fiú, férj, apa, testvér vagy rokon.

Ez a — fájdalom — az egész országra kiterjedő általános aggodalomteljes bizonytalanság készítetett arra, hogy elmondjak egyetmást az oroszok közt 12 évi tartózkodásom alatt tett tapasztalataimról és rövid leírását adjam néhány szibériai vidéknek és tipikusabb városnak, ahol 1901 és, 1913 között magam is több ízben megfordultam.

A felsorolandó legtöbb adat, amely az orosz népre, társadalomra és életviszonyokra vonatkozik, teljesen ráillik a Szibéria nyugati részeiben és európai Oroszországban levő fogolytáborok helyeire is. Az utóbbi vidékekről nemcsak azért nem szólok, mert ott — Szt. Pétervár (Petrograd) és Moszkva kivételével — nem jártam, hanem mert európai Oroszországról könnyebben hozzáférhető leírások kaphatók földrajzi és ethnografiai művekben, útleírásokban és lexikonokban.

Az oroszok az ő rengeteg birodalmukat két részre osztva szokták megjelölni. Ha azt mondják: „Rosszija“ vagyis „Oroszország“, ezalatt csakis európai Oroszországot, értik; míg ázsiai birtokuknak északi zömét „Szibírj“ vagyis Szibéria néven emlegetik. Az egész Oroszbirodalom neve oroszul: „Russzkaja Impérija“ (Oroszbirodalom, vagy császárság). Ebben aztán már bennevannak a Szibériától délre fekvő középázsiai orosz vazallus államok, nevezetesen Khiva és Bukhara is!

Terület és lakósszám. Ennek az egész óriási birodalomnak területe kerekén 23.300,000 □ kilométer, vagyis a földgömb összes szárazföldi részeinek mintegy hatodrésze. Ennél csak Angolország összes gyarmatai s protektorátusai tesznek ki összevéve az anyaországgal együtt többet, csak-hogy persze nem egy darabban. Az Oroszbirodalom lakosainak összes száma volt 10 év előtt (1907-ben) 149 millió, vagyis átlag 6.7 lélek egy □ km-re. Jelenleg a lakosok

száma mintegy 170 millió, vagyis 7.6 lélek egy $\square$ km-re. Mendjelyéjev, a nagyhírű orosz tudós kiszámította, hogy Oroszországnak, föltéve hogy a jelenlegi évenkinti netto 15 permille szaporulat megmarad, 1950-ben 280 millió, a 2000-ik évben pedig 590 millió lakosa lesz. Szép kis kilátások Oroszország akkori nyugoti és délnyugoti szomszédjaira! Az évi netto szaporodás $1\frac{1}{2}$ és 2 millió lélek között van, úgy hogy ugyancsak Mendjelyéjev szerint a nappal és éjjel minden percével átlag 4—4 lélekkel több lakosa van Oroszországnak.

Természetesen a lakosság sűrűsége rendkívül különböző az egész birodalom különféle részeiben. így Orosz-Lengyelországban békeidején volt átlag 85 lélek, Moszkva, Kiev és Podolia kormányzóságok területén 80 lélek egy $\square$ km-en, ellenben Szibériában átlag csak $5\frac{1}{2}$ lélek jutott egy $\square$ km-re.

Szibéria kereken másfélszer akkora, mint egész Európa, rengeteg természeti kincsekkel, amelyek csak igen felületesen vannak eddig felderítve. Oroszország tehát, ami a jövő lakosságszaporulatot, ennek elhelyezését és megélhetését illeti, nyugodtan tekinthet a legtávolabbi jövőbe is, ha ugyan ebben a távolabbi jövőben meg nem fog gyűlni a baja a vele szomszédos másik országkolossal: Kínával.

Szibéria közig, beosztása. Szibéria közigazgatási beosztása nagy vonásokban a következő:

1. Nyugoti Szibéria az Uraitól az Ob és Jenisszei folyamrendszerek közti vízválasztóig, a tobolszki és tomszki kormányzóságokkal. Területe 2.300,000 $\square$ km, vagyis Magyarország területének hétszerese.

2. Kelet-Szibéria az Ob-Jenisszei vízválasztótól keletre, a jenisszeizski és irkutszki kormányzóságokkal és a jakutszki tartománnyal. Területe 7.200,000 $\square$ km, vagyis Magyarországnak 22-szerese.

3. Az ázsiai ú. n. Steppe (oroszul „sztyep“) vidéknek akmolinszki és szemipalatinszki részei. Területe kereken 1 millió $\square$ km, vagyis Magyarországnak háromszorosa. Végül

4. az Amur-vidék, amely magában foglalja a Transzbajkai (Bajkál tón túli) területet, az Amúr-menti kormányzóságot és a Primorszk, vagyis tengermelléki tartományt, Szachalin-szigetnek északi felével. E vidék területe 2.900,000 $\square$ km, vagyis Magyarország területének 9-szerese.

A szorosan vett Szibéria összes területe ilyenformán kerekén csaknem 13½ millió $\square$ km, vagyis Magyarország területének csaknem 42-szerese.

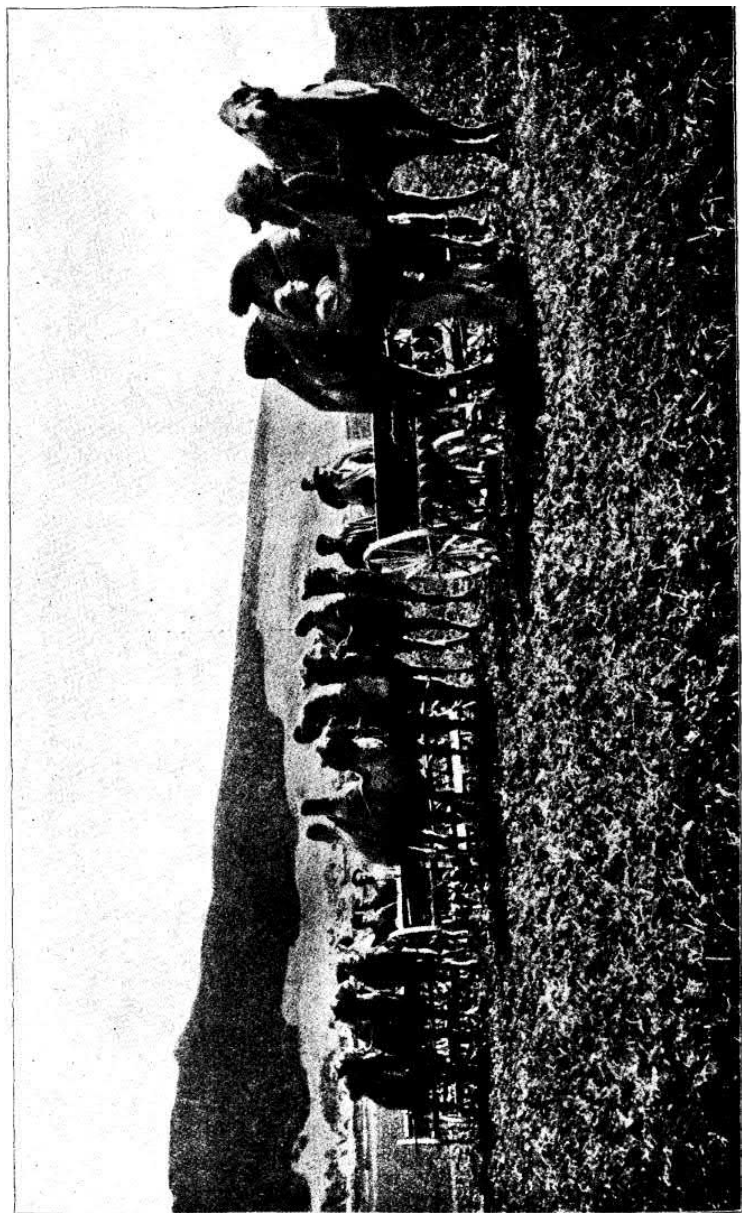
Az egész Oroszbirodalom csaknem 70-szer akkora, mint Magyarország.

Ezek bizony szédítő méretek, és így csoda-e aztán, hogy — ha más nem — hát már ez a rengeteg területi nagyság is a fejükbe száll az intéző és uralkodó orosz, klikkeknek!

Távolság, időkülönbség. Az Oroszbirodalom tőlünk keletre fekvén, óraidő szerint hozzánk képest mindig előbbre van. Nyugat-keleti irányban az Oroszbirodalom kiterjedése a háború előtt akkora volt, hogy két legszélső-pontja között 11½ óra időbeli különbség volt. Ha tehát orosz hadifogságban lévő hozzátartozóinkra gondolunk és találgatjuk, hogy ugyan mit csinálhatnak most, akkor jók tesszük, ha előbb mindig kiszámítjuk, hogy ott most hány óra van. Ezt minden valamirevaló térképből könnyen, kiszámíthatjuk, amennyiben keleti irányban véve minden, földrajzi 15 fokkal 1 órával növekszik az órák száma. A budapesti időhöz viszonyítva ezt az időkülönbséget néhány felemlítendő szibériai városnál meg fogom adni.

Észak-déli irányban az Oroszbirodalom 42½ szélességi fokot ölel át, vagyis az északi negyedmeridiánnak: csaknem felét.

A Moszkva-vladivosztoki távolságot Mandzsúrián keresztül az orosz expresssvonat 10 nap alatt, a személyvonat 18 nap alatt, a tehervonat kb. 1 hónap alatt teszi meg. Ha elképzelünk egy olyan vonatot, amelynek sehol sem kellene megállania s amely emellett óránként 100 km-es sebességgel haladna, akkor az a Moszkva-vladivosztoki utat 86 óra alatt, a Budapest—Granica—Varsó—Moszkva—

Szántás-vetés teveerővel Dél-Oroszországban, Szamara kormányzóságban.

Irkuck—vladivosztoki 10,700 km hosszú utat 107 óra alatt tenné meg.

A szibériai vasút. Oroszországot Kelet-Szibériával egyelőre csak egyetlenegy, az ú. n. transz-szibériai vasútvonal köti össze. Ez eredetileg végesvégig szibériai területen volt tervezve, amíg Khabarovszknál az Amur folyót átlépve az ú. n. usszúri vasúthoz nem csatlakozott volna. A Kínától nyert koncesszió következtében az orosz kormány Mandzsúrián át építette a vasútnak keleti részét és Khabarovszk helyett Nikolszk—Usszurnszk-nél vezette bele az usszúri vasútba. Ez 850 km rövidülést jelentett az eredeti tervhez képest.

A mandzsúriai kalandnak a japánok által történt meg-
hiúsítása következtében aztán mégis csak visszatértek az
eredeti tervhez, és úgy hiszem, hogy az ú. n. Amúr-menti
vasút kiépítése most már egészen közel lehet a befejezéshez.

Mind a Mandzsúrián át vezetett egész transzszibériai,
mind a most készülő Amúr-menti alternatív vonal is két-
ségtelenül a technika legnagyobb alkotásai közé tartozik.
A vasút építését rengeteg tanulmányozások előzték meg,
amelyeknek költsége egész óriási vagyont emésztett föl.
A múlt század hatvanas éveinek vége felé kezdtek a vasút
tervével foglalkozni, még II. Sándor cár alatt.

A nyomjelzési munkálatokkal, vagyis a legcélszerűbb
vonalirány tanulmányozásával párhuzamosan külön tudomá-
nyos expedíciók geológiai és agrogeológiai kutatásokat
is végeztek és csak ekkor kezdték látni, hogy Szibéria
egyike a világ leggazdagabb területeinek.

Ez különben nem csoda, hiszen a száraz földterület
egyhatod részén csak kell mindenféle természeti kincsek-
nek létezniök. A vasút természetesen részletekben nyíl-
t meg a munkálatok előhaladása szerint. A legnyugatibb
rész, továbbá az usszúri vasút déli fele megnyílt 1896-ban,
a legkeletibb rész, amely Nikolszk—Usszuriiszk-nél csatla-
kozik az usszúri vasúthoz, hét évre rá: 1903-ban. További
részletek erről a szédületesen hatalmas mérnöki műről inkább
a szakembereket érdekelnék, és így ezt a témát elhagyom.

Tudjuk, hogy az oroszok a német, osztrák és magyar hadifoglyokat elszórták az egész szibériai vasút mentén, egészen a legtávolabbi vasúti pontig: Khabarovszkig.

A hadifoglyokat mért szállították olyan messze vidékekre? Hogy miért szállították el a hadifoglyokat ilyen roppant távolságokra, annak okait én abban látom, hogy 1. a foglyoknak lehető nagyszámú helyre való szétosztásával az élelmezési kérdést könnyebben vélték megoldhatónak; 2. a mindenünnen elvont munkaerőt legalább részben pótolni óhajtották; 3. a foglyok elhelyezése a sok, jórészt kiürült katonai épületekben kevesebb költséggel járt, mint új barakktáborok létesítése, bár ilyenek is készültek nagy számmal; végül 4. talán a szökés megnehezítésére, bár a szökés az ország belsejéből segítő társak nélkül úgyszólván a lehetetlenséggel határos.

Ezen okokon kívül talán még az a szempont is játszott bizonyos szerepet, hogy morális hatást akartak az orosz népre gyakorolni, mintegy azt mondván: íme, annyi ellenséget fogtunk el, hogy már azt sem tudjuk, hova tegyük őket. Szökések szórványosan csak ott fordultak elő, ahol a foglyotáborok aránylag a határhoz közel voltak, mint pl. Finnországból, továbbá az uszúri vasút mentéről, amely közel van a kínai határhoz. Az utóbbi helyen azonban több ízben azon hiúsult meg egyes tisztek szökése, hogy a Mandzsúriában lakó kínai nép csekély pénzbeli jutalomért szívesen elárulta az üldöző kozákoknak, hogy merre látták a szökevényeket.

Úgy tudom, hogy az ily módon elfogott és újból visszahozott fogoly tiszteket csak egészen csekély fegyelmi büntetésekben részesítették.

Hadifoglyok elhelyezése. A hadifoglyok elhelyezésére, ahol csak a helyi viszonyok ezt megengedték, a meglévő kisebb-nagyobb kaszárnyákat vagy pavillonrendszerben épült katonai épületeket használták fel.

Mondanom sem kell, hogy ezek szolid 1—2, sőt 3 emeletes téglapépületek. Csak kisebb helyeken, mint pl. a vasút mentén vagy a Kelet-Szibériában elszórt új telepeken

látni fagerendákból épült katonai barakkokat. Az összes orosz katonai épületeket jellemzi a nagy piszok, amely csak az előre bejelentett magas látogatás alkalmára tűnik el. A kaszárnyák minden egyes szobája a benne elhelyezett, a plafonig érő és fafűtésre berendezett óriási kályhával kitűnően fűthető. A rendkívüli nagy téli hideget, amely néhol eléri a -45° R-t, még azzal is távortartják a lakóhelyiségektől (és ezt Oroszországban még a legelőkelőbb úri lakásokban is megteszik), hogy az idővel kissé összeszáradó ablakok minden legkisebb, még késfoknyi vastagságú réseit is először vattával eltömik és azután, hogy a legkisebb légszivárgás is ki legyen zárva, mintegy három ujjnyi széles papírsávokkal köröskörül beragasztják. Már az asztalos is úgy csinálja az ablakokat, hogy minden szobában egy, nagyobb termeknél esetleg két ablakon körülbelül fejmagasságban csinál az egyik ablakszárnyra egy kb. 40 cm széles és magas külön nyitható részt, az ú. n. „fortoskát“, hogy a szoba mégis szellőztethető legyen. Minél nagyobb kint a hideg, annál hamarabb megvan a szellőzés, s az egyszer jól befűtött kályha aztán három napig is egyenletesen kellemes meleggel látja el a szobát, akárcsak a mi népünknel a banyakemence.

Védekezés a hideg ellen. Az oroszok nagyon szeretik a jó meleget, és innen van, hogy kint sem fáznak, mert mindenkinek van jó vastag bundája, egyszerű vagy többé-kevésbé díszes jó meleg halina-csizmája, báránybőr- vagy prémsapkája és meleg keztyűje. A tél leghidegebb szakában különben úgylát megcsúnik a külső munka és mindenki otthon marad, háziiparral vagy az enyhébb idő varásával töltve el a hosszú, álmos orosz telet. Fől kell tételeznünk, hogy a téli időben külső munkára alkalmazott foglyokat az oroszok fölszerelték a kellő meleg ruházattal, mert az ellenkezője a munkálatok érdekének szempontjából észszerűtlen volna, de főleg azért is, mert az orosz nép jólelkű, jószívű s emberséges; ki van tehát zárva, hogy az odaszakadt hadifoglyokkal, akik minduntalan a saját — szintén ellenséges hadifogságban lévő —

Kozák tisztek és légénység csoportképe (Mandzsúria).

véreiket juttatják eszükbe, ne bánék jól, pláne mikor tőlük — amennyire lehet — eredményes munkát vár.

Természetesen annyi millió ember között lehetnek itt-ott kivételek, különösen ahol egy-egy hatalmaskodó természetű műveletlen lelkű embert sodort a véletlen olyan helyre, ahonnan neki élvezetet okoz saját becses személyének veszélyeztetése nélkül a védtelen hadifogyokkal az ő hatalmát éreztetnie. De a túlnyomó legtöbb esetben azt remélem, hogy visszatérendő honfitársaink tűrhető bánásmódról fognak beszámolni.

Hogyan szállították el a hadifogyokat? Hogyan szállították mármost a hadifogyokat a fogolytáborokba és egyéb helyekre?

Európai Oroszországban mindenesetre vasúton; mert, bár nyugoteurópai fogalmak szerint az orosz vasúthálózat a területhez képest ritkának mondható, most már mégis minden vidéknek megvannak a vasútjai, melyeknek közlekedését a hajózási évad alatt még a számos hajózható folyón fenntartott víziközlekedés is célszerűen kiegészíti. (Itt mellesleg fölemlítem, hogy — amit nálunk kevesen tudnak — Szt. Pétervár, most már Petrograd, csatornák és zsilipek segítségével egyenes vízi összeköttetésben van a Volga-folyóval és a Kaspi-tengerrel!)

A vasúti és vízi közlekedést kiegészítik az ú. n. postatraktusok, vagyis postakocsiközlekedés.

Utazás vasúton. Az orosz személyszállító-vaggonok jóval tágasabbak, mint a mieink, nemcsak azért, mert az orosz nyomtávolság, vagyis a két sínzálnak egymástól való távolsága mintegy 9 cm-rel nagyobb, mint minálunk, hanem mert a vagonokat is egyáltalában nagyobbra építik. A kupékban sokkal több a levegő és emellett egy-egy kupéba csak négy utast engednek be. Ennek főoka az, hogy Oroszországban igen gyakran kell az utasnak több napig tartó utat megtennie, s ennél fogva okvetlenül szüksége van arra, hacsak egészségét nem akarja veszélyeztetni, hogy teljesen kinyújtózva jól ki tudja magát éjjelenként aludni. Egy kupében pedig négy-nél több fekvőhelyet előállítani nem

lehet, ezeket is csak úgy, hogy a nappali ülőhelyeknek egy darabból való támláit fölemelik vízszintes helyzetbe s egy ügyes vasszerkezettel mindkét végén alátámasztják. Ily módon van két átellenes alsó és két átellenes felső fekvőhely, valamennyi puhára kipárnázva. A harmadik osztályú kocsik belseje, bár fülkékre van beosztva, de mégis valamennyi utasra nézve egy közös, meglehetősen áttekinthető helyiséget képez. A harmadik osztályú utasoknak éppen úgy szükségük lévén a többnapos utazás alkalmával a pihenésre, mint az I. és II. oszt. utasoknak, sőt még jobban, amennyiben az ülések itt nincsenek kipárnázva, a III. oszt. kocsikban is minden egyes utasnak jut teljes fekvő hely. Csapatszállításokra természetesen távolról sem lévén elegendő számú személykocsi, a saját katonákat is, tehát természetesen a hadifoglyokat is csapatszállításra berendezett teherkocsikban szállítják az oroszok, éppúgy mint mi. Téli időben ezeket a vagonokat, amelyeknek neve oroszul „tyeplúska“ (a *tyepló* „meleg“ szóból képezve), a vagon közepén lévő kis vaskályhával fűtik. Orosz legénységi vonatoknál igen jellemző jelenet egy ilyen vonat megérkezése az állomásra, vagy megállóhelyre. A „tyepluskák“ ajtai hirtelen kinyílnak és rajszámra ugrálnak ki a kocsikból a katonák, bádog teásedény a kezükben. Megrohanják az óriási, rendesen befalazott és vízcsappal ellátott vizeskatlant, melyben éjjel-nappal forr a víz egy munkás felügyelete mellett. A katlan külön bódében van elhelyezve, rajta ez a felírás: „kipjátok bezplátno“ vagyis: „forróvíz ingyen“. Kenyéren és forró teán az orosz katona igen sokáig kibírja.

Meg vagyok győződve, hogy hadifogságban lévő honfitársaink legislegtöbbje nemcsak meg fogja szokni a teázást, de meg is fogja szeretni. Az orosz nép, különösen így úton, a teát igen kevés cukorral, de mindig, otthon is, rum nélkül issza.

Az ilyen fogolyvonatok sebességére nézve tájékoztatásul szolgálhat egyrészt az, amit már említettem, t. i. hogy a személyvonatok Moszkvától Vladivosztokig 18 nap

alatt mennek. Egy katonai jellegű személyszállító vonaton, mellyel az orosz-japáni háború alatt magam is utaztam, Budapesttől Vladivosztokig — a mozgósítás okozta torlódások következtében — 25 napig tartott az út, kilencszeres átszállással.

Postakocsi-közlekedés. A teherkocsikban való utazás minden kényelmetlensége és piszkossága mellett is még mindig élvezetnek nevezhető a vasút nélkül való vidéke-

Kisorosz parasztnők ünnepi viseletben.

ken és vonalokon divó *postakocsi-közlekedéshez* képest. A közlekedésnek ez a régies módja Oroszországban még száz meg száz útvonalon az egyedüli, különösen amidőn nagyobb távolságok megtételéről van szó. Nyáron rázós, ügyetlen szerkezetű kocsik, télen ugyancsak ügyetlen alakú, de legalább nem rázós szánkók elé fogják a fűrge és kitarós fajtájú apró mokány lovakat. Nagyobb folyók mentén télen a befagyott folyón vezet a postaút, képzelhető, minő kanyargós kigyóvonalon, amikor ezt u. i. a

jégzajlás közben magasan és rendetlenül feltorlódott jég-táblák között véletlenül megmaradó vagy képződő sík területeken keresik és jelölik ki végesvéig, jobbról balról, a szánút szélét jelző, jégbedugott gályákkal, hogy egyrészt félhomályban is, meg hóviharok után is biztosan föl lehessen ismerni az utat.

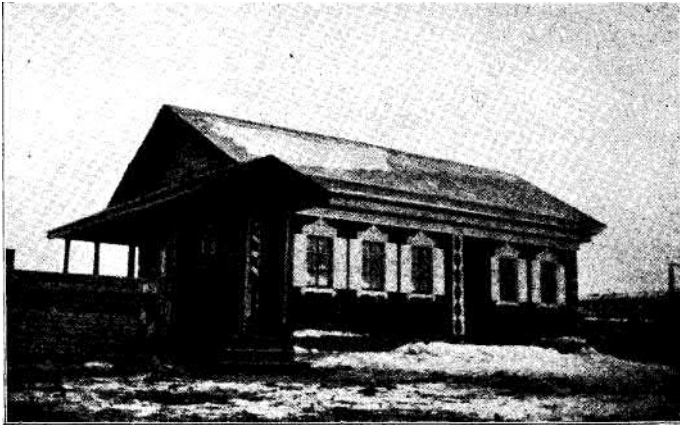
A postatraktuson a közlekedés röviden a következőképpen van szervezve: az út mentén bizonyos távolságokban, amelyeket többnyire a közeli községek szerint szabtak meg és amelyek kb. 10 és 40 km között váltakoznak,

Szibériai szánkó.

postastációk — oroszul „*postóvaja sztáncija*“ — vannak felállítva. Egy ilyen postastáció nem egyéb, mint egy fő- és néhány melléképületből álló épületcsoport, amelynek bérlője rendszeren egy-egy többtagú orosz család. A „bérlő“ kifejezést itt negatív értelemben kell érteni, amennyiben nem ő fizet az államnak, hanem az orosz állam fizet neki évenként bizonyos összeget, amelynek ellenében a bérlő köteles bizonyos számú jó lovat tartani és a kocsis-, illetőleg szánközlekedést két irányban a szomszédos stációig télen-nyáron és éjjel-nappal fenntartani. Az utasoktól joga

van a maga javára egy csekély díjat szedni, még pedig km-enként és lovankint 3 kopeket, úgy hogy pl. a mi pénzünkre átszámítva egy pár ló után egy 10 km-es útert 60 kopek, vagyis másfél korona jár. Az állami postaküldeményeket ingyen tartozik szállítani. Odaérve a szomszédos postaállomáshoz, a járműről le kell az utasnak szállnia a cók-mókot, amelynek szállításáért fizetés nem jár, szintén levennie. A továbbutazhatás végett azonnal elő kell magát jegyeztetnie, mert rendszeren máris vannak ott előbb érkezettek és folyton jönnek újabban érkezők. A várako-

Szibériai lovasposta-állomás.

zás idejét egy szép tágas, jól világított és télen jól fűtött szobában töltik el az utasok, többnyire egy rendkívül kevert külsejű és belsejű társaság. A pihent lovakat szigorúan az előjegyzés sorrendjében kapják az utasok, másképp folytonos véres verekedések fordulnának elő. Hogy enélkül is milyen jelenetek játszódnak le ezekben a várószobákban, arra jellemző egy felirat, amelyet ilyen postastáción láttam: „A mélyen tisztelt átutazó urak kéretnek, hogy ebben a helyiségben ne lövöldözzenek!”

Ugyanezen utazásom alkalmával egy másik stációnak

városzobájába, ahol véletlenül alig volt utas, behallatszott a ház körül ólálkodó farkasok vonítása. Kint koromsötét volt az éjjel, és én szerettem volna mennél előbb továbbutazni, hogy az amúgy is több napon át tartó szánkózást lehetőleg hamar elvégezzem. Megkérdeztem az öreg bérlőt: mer-e most lovakat adni, amikor egy lépésre sem lát az ember, és a farkasok itt ólálkodnak körülöttünk? „Mehet az úr bátran tovább“, szólta az öreg, „a farkas fél a csengegyűtől.“ Szerettem volna azt mondani az öregnek: „azt maga tudja, hogy a farkas fél a csengegyűtől; de tudja-e a farkas?“ — Csakhogy az öreg egy eloroszosodott burját mongol volt és nem volt rá semmi reményem, hogy megérti a tréfát. Ezért inkább hittem neki és továbbutaztam. A lovak horkantottak néhányszor, amitől meglehetősen lúdbőrös lett a hátam, de azért nem történt semmi baj.

A postakocsik vagy szánkók előírt menetsebessége óránként 10 km. Visszafelé üresen jönnek, 5 km-es óránkénti sebességgel. Hazaérkezés után 2 órai pihenőt tartanak a lovak.

Mindezekből látható, hogy nagy forgalom mellett a postalovak meghatározott számánál fogva néha igen nagy utastorlódás van úgy hogy néha fél napig is várni kell, amíg a sor az emberre kerül, kivált ha közben valami hivatalnok vagy katonatiszt érkezik, akiknek minden más halandót megelőzőleg sorrenden kívül adnak friss lovakat.

Kissé részletesebben időztem a közlekedési módozatok vázolásánál, mert hiszen ugyanazon közlekedési eszközökkel fogják a hadifoglyokat visszafelé is szállítani, és így az aggódba reménykedő itthoniak, ismerve legalább így nagyjában a szibériai utazás jellegét és tempóját, talán némileg könnyebben fogják elviselni azt a pauzát, amely a hadifoglyok elindulása és olyan helyre való megérkezése között eltelik, ahonnan hírt küldhetnek hozzátartozóiknak.

Bánásmód. Talán a legtöbb kétséget és aggodalmat

az a kérdés okozza az itthoniaknál, hogy vajjon hogyan bántak az oroszok hadifoglyaikkal.

Magától értetődő dolog, hogy a felelet erre a kérdésre nehéz, mert Oroszországban az óriási háborús mozgalmak mellé újabban a terjedő és kiszámíthatatlan végződésű forradalom okozta rázkódtatások is kezdenek sorakozni.

Emellett az angol és francia bujtogatás mindent elkövetett és elkövet, hogy az oroszokban ellenségeik iránt mélyeséges gyűlöletet és bosszúvágyat ébresszen.

Közeleső volna ennél fogva a gondolat, hogy a fogoly honfitársainkkal való bánásmódot illetőleg inkább a rosszabbat, mint a jobbat föltételezze az ember. És mégis, minthogy jól ismerni vélem az oroszok alaptermészetét, azt merem állítani, hogy az esetek túlnyomó többségében és a legnagyobb valószínűség szerint iól bántak a hadifoglyokkal.

Mindenesetre,, Oroszországban is különbség van a hadifogolytisztekkel- és hadifogolylegénységgel való bánásmód között. A tiszték bizonyára: főleg csak a hadifogsággal járó erkölcsi szenvedést érzik, míg a legénységi állományhoz tartozó hadifoglyoknál, akik között pedig természetesen szintén sok intelligens ember van, már előbb lehet szó esetleg fizikai szenvedésről is, különösen azoknál, akik honi foglalkozásuktól teljesen eltérő, esetleg annál sokkal nehezebb munkálatoknál nyerne kényszeralkalmazást. De ismét csak a logika után indulva föl kell tételeznünk, hogy, mivel Oroszországban is mindenféle foglalkozási ágban éppen úgy emberhiány van, mint nálunk, ott is természetesen a saját érdekükben iparkodnak minden hadifoglyot lehetőleg a saját mesterségének körében foglalkoztatni és hasznosítani.

E tekintetben legkevésbé éreznek változást persze azok, akik már itthon is nehéz munkát végeztek és legsúlyosabban azok érzik a rabság igáját, akiket a véletlen valamely teljesen kedvük ellenére való vagy pláne testi erejüket meghaladó munka végzésére kényszerít. De, mondom, az

Ilyen esetet határozottan kivételesnek kell tekintenünk. Legjobb dolguk bizonyára azoknak van, akik egyes kisebb magán-gazdaságokba vagy cégekhez kerültek, mert az orosz nép jólelkű, embertársával együttérező és vendég-szerető — ha van miből.

De hogy minden jószívűsége mellett sem kényezteti el hadifoglyokat annyira, amennyire ezt a mindenben túlságba átcsapó magyar közönség teszi az itteni orosz hadifoglyokkal, arról szintén meg vagyok győződve. Különböen arra, hogy a hadifoglyokkal legalább is tűrhetően bánjanak, van még egy nyomós okuk az oroszoknak: nagyon is jól tudják most már, hogy nálunk több orosz fogoly van, mint náluk a mieinkből.

Tiszti fogolytáborok. *A tiszti fogolytáborokról* visszatért csererokkant tisztek elbeszélései alapján elég sok adatunk van. Eszerint minden tiszti fogolytáborban megengedték — a rendelkezésre álló eszközökhöz képest — a mindennapi életnek intelligens emberekhez lehetőleg méltó módon való berendezését. Eléggé tágas, jól világított és jól fűthető téglavagy faépületekben laknak, tágas udvarokon sétálhatnak, némely helyen a városban vagy községben is szabadon — bár felügyelet mellett — mozoghatnak. Az őrség tisztességesen viselkedik. A tiszti fogolyfizetést elég pontosan megkapják. Ez kitesz zászlóstól kapitányig havonként 50 rubelt, törzstiszteknél 75 rubelt, tábornokoknál 100 rubelt. A rubel ott — persze béke idején — körülbelül azt a szerepet játszotta, mint nálunk a forint, de bankszerű számításnál ugyancsak béke idején 1 rubel annyi volt, mint 2½ korona.

A háború persze ezt a relációt megváltoztatta. A hazuról kapott pénzküldemények kézbesítése körül már gyakrabban történnek visszaélések, ami nem csoda, ha az ember meggondolja, hogy hány ragadós kezű muszka kezén fordulnak meg ezek a pénzek. A háború okozta zavargások és nehézségek a posta- és táviróközlekedésben csak az ilyen lelkiismeretlen és felelőtlen tolvajok malmára hajtják a vizet.

Ezért legjobb a pénzt valamely megbízható nagyobb bank útján utalni ki.

Csomagok, levelek, lev. lapok. A csomagküldeményeket a vámvizsgálatnál vagy a csomag további útján kegyetlenül megdézsmálják: főleg a dohányt és ennilalót csenik ki belőlük. Levelezőlapok biztosabban érkeznek meg, mint levelek, de a levélposta tekintetében nagyon súlyos panaszokra van okunk. Amikor még Románián át mentek a postaküldemények, ezek hiányos és késedelmes odaérkezésének — mint ahogy ez utólag kitudódott — a román posta szándékos rosszakarata volt az oka. A németországi posta, amely persze nem Románián át ment, sokkal gyorsabban és pontosabban érkezett.

A hadifogolytisztek polgári ruhában nem járhatnak. Több tisztnek együttesen van egy tiszti szolgálja a saját hazájabeli hadifogolykatonák közül. A tisztek a saját hazai szokásuk szerint főzhetnek maguknak.

Foglalkozás. Meg van nekik engedve a lehető legváltozatosabb foglalkozás: olvasnak, tanulnak és tanítják egymást, felolvasásokat tartanak, muzsikálnak, szindarabokat tanulnak be, sakkoznak, footballt és lawn tennist játszanak.

Ezenkívül mindenféle kézi ügyességekben gyakorolják magukat és érnek el néha bámulatos gyakorlottságot: fűrnak-faragnak, mintáznak, fonnak, szőnek, rajzolnak, festenek stb. így iparkodnak agyonütni azt a rájuk kényszerített hosszú várakozási időt, amelynek talán a legkínosabb oldala lehet tartamának bizonytalan és kiszámíthatatlan volta. Egyetlen igaz örömet a hazulról érkező hírek szerezhetnek, természetesen hacsak azok valami szomorúa nem tartalmaznak.

Érintkezés az oroszokkal. Orosz nyelv. A hadifogolyoknak *az oroszokkal való érintkezését* illetőleg, ezt az érintkezést azokkal, akik csak oroszul beszélnek, az orosz nyelvnek előttünk teljesen ismeretlen volta lehetetlenné teszi.

Sok mindenféle fontos kérdésekkel együtt, melyek az orosz viszonyokra vonatkoztak, az orosz nyelvvel való

megismerkedést is elhanyagoltuk és bár Oroszországot tudtuk legközvetlenebb és legveszedelmesebb ellenfelünknek, úgyszólván elfordítottuk a fejünket, valahányszor az óriási szomszéd kerítése mellett haladtunk el. Erről a témáról most nem időszerű beszélni, majd eljön annak az ideje is. Ami azon-

ban az orosz nyelv ismeretét illeti, nem tekintve az oroszokkal való nemzetközi érintkezés legfontosabb szempontját, nemcsak irodalmi és tudományos: nyelvészeti stb. szempontból, de főleg saját egész östörténetünk és az ázsiai népfajokkal való rokonságunk — a turáni rokonság — kutatása és tanulmányozása szempontjából mint egyikét a leghasznosabb és leghatékonyabb segédeszközöknek merem odaállítani és ajánlani az orosz nyelv meg- tanulását.

Még pedig nemcsak Kozák-kapitány, azért, mert az oroszok a kutató ethnografia és oknyomozó történetírás terén, különösen ami Ázsiát illeti, igen értékes műveket írtak (így pl. hogy csak a nyelvészet teréről hoztak fel egy példát: a velünk közelebről vagy távolabbról fajrokon néptörzseknek nyelvtanai és szótárai mind megvannak orosz nyelven), hanem azért is, mert talán az összes területeket, amerre őseink megfordultak és keresztülvonultak, Oroszország tartja kezében, az ottan

kutatni és tanulmányozni óhajtó tudósok tehát orosz hatóságok engedélyére és gyakran múlhatatlanul szükséges jóindulatú támogatására vannak utalva.

Ami a magyar ember nyelvének nehezeére esik az oroszban, az a roppant mássalhangzótorlódás és még a

Nikolszk-Usszurijszk.
Orosz pravoszláv templom.

torlódás tetézésére mindenféle egymás mellett igen nehezen kiejthető mássalhangzók összeházasítása. Van olyan orosz szó, amely öt mássalhangzóval kezdődik,, vannak nr-rel, vszj-vel, mgn-nel, kettős v-vel, zszs-vel, szgny, szzs-vel stb. kezdődő szavak. Egyéb nehézségek: az igen hosszú szók nagy sokasága, a hangsúlynak rendszertelen és szeszélyes változása, a komplikált ragozások, stb. És mégis biztosra vehető, hogy honfitársaink közül sokan fognak az orosz nyelvnek többé-kevésbé alapos ismeretével visszatérni,, s ki tudja, minő hatással lesz idők múltán a magyar-orosz vonatkozásokra az a körülmény, hogy intel-

ligens magyarok ezreire nézve az orosz nyelv ismerete folytán hozzáférhetővé válik a folyton izmosodó orosz sajtó és irodalom, amely gyakran tartalmaz értékes és reánk nézve is fontos közleményeket.

Idegen nyelvek ismerete. Az intelligens oroszok közül igen sokan tudnak németül, franciául és angolul. Ez a

körülmény mindenestre megkönnyíti a velük való érintkezést. Egyik kellemes tulajdonságuk az oroszoknak, hogy ha azt látják, hogy valaki igyekszik törni az orosz nyelvet, sohasem nevetnek rajta, hanem segítik az illetőt.

Élelmezés. Ami az élelmezés kérdését illeti, Oroszországban is attól lehet most már tartani, hogy a megcsökkent termelés, a hadseregnek rengeteg fogyasztása, a közlekedési eszközök pusztulása és elégtelensége, végül az élelmiszerkészleteknek éppen a közlekedés hiányossága következtében való egyenlőtlen elosztása folytán az élelmezés terén sok helyen súlyos fennakadások lehetnek. Főleg a nagyobb városokban vannak zavarok. Jogosnak látszik tehát az az aggodalom, valljon a hadifoglyok nem szenvednek-e itt-ott éhséget? E tekintetben megnyugtatónak tartom azt, hogy amíg van elég élelmiszer, addig lehetetlenség feltételeznünk, hogy mindent el ne kövessenek az illetékes körök, esetleg inkább más szállításokat abba-hagyva, hogy éhínség ne törhessen ki. A tavasz megérkezéttével lassankint megnyílik a vízi közlekedés is Oroszország gazdag vízi út-hálózatán és ez nagyot fog lendíteni az élelmiszerelosztás ügyén.

Klíma. Oroszország és Szibéria klímáját illetőleg azt hiszem, nálunk mindenki, aki különösen a Szibéria szót hallja, azonnal végtelen hómezőkre és^mindent csonttá fagyasztó hidegre gondol. Hát hiszen van a dologban valami, és azt lehet mondani, hogy az orosz parasztságra, amely a lakosság zömét teszi ki, inkább a hosszú és szigorú tél, mint a rövid nyár nyomja rá sok mindenféle tekintetben a bélyegét.

A szibériai tél rövid jellemzése az, hogy a hideg helyenkint rendkívül nagy, de száraz, emellett éppen a leghidegebb helyeken, Szibéria belsejében, csaknem folytonos szélcsend van. Ez teszi elviselhetővé a legnagyobb hideget is. Ellenben a legkisebb légmozgás még az aránylag közepes hideget is, mondjuk — 20° 25° C-nál — roppant égetővé és kínzóvá teszi. Ha pedig erős szél vagy vihar támad, mint aminő pl. dühöng Vladivosztokban és az ottani ten-

gerparti vidéken 3—4 héten át szakadatlanul -20° 25° C mellett, akkor minden csonttá fagy és jóformán minden külső foglalkozás megszűnik.

Különös dolog, hogy az oroszok lovaikat a legkegyetlenebb hidegben sem takarják be. Olyan fajta lovaik vannak, hogy a természet maga ellátta őket a hideg ellen vastag szőrrel.

A szibériai klímáról nagyon érdekesen és tartalmasan ír Szalay László „A szibériai fogolytáborok éghajlata“ c. füzetében, amely mint a Természettudományi Közlöny különlenyomata jelent meg. Ezen minden idevágó kérdésre kiterjeszkedő összeállításból többek között a következő érdekes adatokat vehetjük ki: Szibéria éghajlatára nézve általánosságban jellemző, hogy a hőingadozás túlságosan nagy: a nyár aránylag igen meleg, a tél pedig aránytalanul hideg. Ennek főoka a nagy kiterjedésű szárazföld, vagyis a tenger hiánya, mert a tenger nyáron csökkenti a meleget, télen pedig mérsékli a hideget. A nagy vízfelület mérséklő hatása seholsem oly szembetűnő, mint az óriási kiterjedésű Baikal-tónál. Felejthetetlen látvány volt részemre, amikor egyszer tél közepén vasúton utaztam el a Baikal-tó mellett. A tó délnyugati sarkából folyik ki az Angara folyó, amely Irkutzk városon is átfolyik és amelynek vize nem fagy be. A levegő és az Angara vizének hőmérséklete között akkora különbség volt, hogy az Angara valósággal úgy gőzölgött, mint egy meleg kád. A dús vízpárák azonnal lerakodtak a -35° -os hidegben a környező bokrokra és fákra és azokat oly vastag, vakító fehér zúzmarával vonták be, hogy az egész vidék tündéri kerthez hasonlított.

A hőmérsékleti ingadozás a legnagyobb meleg és legnagyobb hideg között Szibériában eléri a 100° C-t, sőt tudunk két helyet, ahol ezt meg is haladja: így Verchojanszkban 101° C, Jakutzskban már 103° C legnagyobb különbséget éreztek. Már európai Oroszországban is nagy hidegek vannak, átlag mintegy -40° C, de a földgömb leghidegebb részei mégis csak Szibériában vannak, de mint-

hogy itt túlnyomóan szélszemes és derült idő uralkodik, a nagy hideg eléggé elviselhető.

Legnagyobb hideg. A legnagyobb hideget Verchovszkban észlelték: $-67-8^{\circ}$ C-t. Itt tehát hidegebb volt már, mint az éjszaki sarkon, ahol Sverdoup kapitány 1896 jan. 15-én csak potom -52° C-t talált. Ezért is szokás Verchovszkot a „hideg pólusnak“ nevezni.

Hogy milyen tünetekkel jár az ilyen szörnyű hideg, azt igen megkapóan írja le Middendorf, aki a múlt század negyvenes éveinek elején utazott keleti és éjszaki Szibériában. Leírása így hangzik: „Lehetetlen leírni azt az ünnepléses titokzatosságot, amely amellet a borzasztó hideg mellett kint a szabadban uralkodik. Ilyesmit át kell élnie az embernek, hogy megértse. A higany már régen szilárd fémmé merevedett meg, formálható, vágható s kalapálható, akárcsak az ólom. A vas merevvé válik és a fejsze elpatan, mint az üveg; a fa aszerint, hogy mekkora a víztartalma, vasnál is keményebbre fagy meg és ellenáll a fejszecsapásnak, úgy hogy csak teljesen száraz fát lehet hasítani; az őrűznek máskor magasan lobogó lángja is az égő fadarabokhoz simulva nyalja csak körül azokat. Messzire hallhatóan csikorog minden lépés a merevvé fagyott havon, ágyúlövészerű robajjal hasadnak végig az őserdő fái s mintegy visszhang gyanánt felel rá távoli ütegek dörgéséhez hasonlóan valami földalatti robaj, amely a talajt megremegteti. Ez a robaj a folyók jégpáncéljának és a megfagyott földnek meghasadásából keletkezik. Hihetetlennek tetszik, hogy állatok és növények ekkora hőelvonást el tudjanak bírni.“

Olvadás. A talaj a rettenetes hidegek következtében igen mélyre megfagyott és nyáron csak 40—50 cm.-nyi mélységre enged föl. Ennek dacára nyáron itt konyhai veteményeket lehet termesztetni. A mélyebb földrétegek örökösen fagyott állapotban maradnak, és ez az oka sok helyen a nagy mocsaraknak, amelyek onnan keletkeznek, hogy a tavaszi hólé nem tud a fagyos altalajba leszivárogni. A befagyott folyók jégpáncéljának elvonulása hozza meg rendszeren egy csapásra a tavaszi, sőt nyári meleget.

Így pl. a Jenisszei folyó mentén még június elején 2° — 3° hideg van, a jég ekkor eltakarodik és 12 nap múlva már $+ 37^{\circ}$ meleget mutat a hőmérő. Néhol napra pontosan meg tudják mondani, hogy mikor köszönt be az olvadás.

Ezt magam is tapasztaltam 1908 telén, amikor Khabarovszkából Blagovjescsenszkbe szánkóztam a befagyott Amur folyó jegén. Már Khabarovszkban figyelmeztettek rá, hogy ha ugyenezen az úton akarok visszajönni, akkor siessék, mert orosz márc. 15-ikén (a mi márciusunk 28-ikán) az olvadás megindul és akkor néhány óra alatt minden közlekedés megszűnik: a sok száz patak és mellékfolyó mind-mind ráönti vizét az Amur folyó jégpáncéljának tetejére. Így is volt. Blagovjescsenszkben és attól 200 km-nyire éjszakra a Zéja folyó mellett, amely szintén keményen be volt fagyva, tovább volt dolgom, mint gondoltam és bár márc. 15-én már visszaindulhattam volna, de jött a jelentés, hogy pontosan e napon az olvadás az egész vonalon megindult. Így hát kénytelen voltam 8 napig Mandzsúrián keresztül utazni Cicikár vasútállomásig.

A rendkívül száraz tél következtében itt gyakran észlelhető az a tünet, hogy a hó olvadás nélkül elpárolog.

Szelek. Szibériában a délnyugoti és északnyugoti szelek uralkodnak. Kelet-szibériában télen a száraz felől heteken át dermesztő száraz é. ny. szélvihar dühöng, nyáron ellenben a tenger felől jövő nyirkos délkeleti szelek sok párát hoznak magukkal, amelyek tejfelfehérségű ködöt vagy esőzést okoznak.

Évenként 2 —3-szor ellátogatnak ide Kelet-szibéria tengermelléki részeire a déli szigettengeren keletkező híres „tájfunok“, sokszor nagy pusztítást okozva H kikötőkben horgonyzó kisebb-nagyobb vízi járművekben. A tájfun szó nem egyéb, mint a kínai „t' hai feng“-nek rossz leírása. „T' hai feng“ a. m. „nagy szél“, vagyis vihar.

(Az angol rossz helyesírásnak köszönhetjük az orosz vezetékneveknek — ov helyett — off végződésével való leírását; továbbá, hogy mi magyarok, meg a németek is

„Japánt“ mondunk, holott az eredeti kínai elnevezés „Dzsi p' hen“, a japánok maguk pedig Ni Hon-nak vagy Nipponnak nevezik az országjukat.)

Téli hóviharak. Az oroszoknak a téli hóviharakra két kifejezésük van: a „purgá“ és a „métyelj“. Egyes vidékeken még ismerik a „burán“ nevű szelet is. Valamennyi ilyen orkánszerű és sűrű havazással egybekötött hóvihar teljesen meghaladja a mi fogalmainkat és nagyon veszedelmes, mert akit a szabadban elcsíp, azt rendszeren ott is temeti el az úton. U. i. rövid fél óra alatt oly vastagon borít el a hó mindent és annyira lehetetlenné teszi a sűrű havazás a nézést és orientálódást, hogy egyrészt teljesen elveszti az ember az irányt, másrészt a mély hóban sem ember, sem állat nem tud tovább haladni.

Ily módon néha egész csordák pusztulnak el, néha pár száz lépésnyire a lakóhelyektől.

A szibériai hideg ellen kizárólag csak az állati szőr-mével lehet védekezni. Minden más szöveten átfurakodik a szél. Szóval ott is csak az áll, ami nálunk, hogy „mégis bunda a bunda“.

Szibériában a hideg januárban éri el maximumát. A legforróbb napok augusztusban vannak. A tavasz és az ősz gyönyörű verőfényes évszakok.

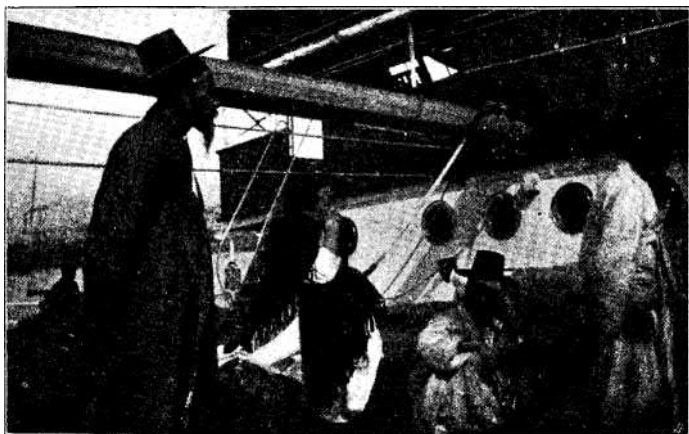
Élelmezés. Bizonyára nagyon érdekelnek mindenkit az élelmezés kérdésének részletei.

Általában azt lehet mondani, hogy az orosz nagyon szereti a gyomrát és evés-ivás dolgában nem fősvény sem önmagával sem másokkal szemben. Fokozott mértékben áll ez az intelligensebb osztályra, melynél igen gyakran észlelhetünk határozottan könnyelmű pazarlás számba menő költsékezést az étkezés körül.

Scsi. Az oroszok ételei között rendkívül nagy szerepet játszik a káposzta, oroszul „kapúsza“, amelyből nagyon szeretnek apróra tépett darabokat a húslevesbe is belefőzni, de a legjellegzetesebb és legkedvesebb káposzta-eledelük egy savanykás ízű káposzta-leves, az úgynevezett „scsí“, amely emlékeztet a mi korbély-levesünkre, csak-

hogy a káposzta nem hosszú szálakba van vágva, hanem apró kockákba és sokkal sűrűbb az egész, mint a mi korhelylevesünk. Elmaradhatatlan hozzá a jó tejfel és az orosz barna kása. Az egészet az oroszok úgy hívják, hogy „szoldátszkije scsí sz kásei“ vagyis katona-scsí kásával.

Hát ezt a scsít fogják is emlegetni hazatérendő honfitársaink. Megjegyzendő, hogy ez a scsí étel igen jó: tápláló, kiadós, télen igen jól felmelegíti az embert és valósággal pompásan megfelel az orosz klímának, alig lehet megunni.

Vladivosztok. Koreai utas átlátszó lószőr-cilinderben.

Borscs. Egy másik, hasonlóképen rendkívül népszerű orosz sűrű leves a szintén savanykás ízű „borscs“, amelyet apróra metélt répából főznek, húsleves hozzáadásával.

Ami az orosz kosztra fogott hadifoglyoknak nagyon hiányozni fog, az: a berántott főzelékek, amennyiben az oroszok nem ismerik a rántást, továbbá a mi közönségesebb vastag tésztafélénk, tehát a különféle metéltek, csuszák és krumplis tészták.

Hús, baromfi, tejtermékek ugyanazok, mint minálunk. A sültféléket azonban nem tudják olyan ízletesen elkészíteni, mint a mi asszonyaink.

Az orosz parasztnép rendkívül egyszerűen táplálkozik: legfontosabb tápszerei: a kenyér és egyéb lisztből készült ételek, továbbá a káposzta, kása, kerti vetemények, tejtermékek, friss gyümölcs és egyszerűbbfajta befőttek.

Teaivás. Rendkívül fontos szerepet játszik még a köznép étkezésénél is a teaivás. A teát az oroszok más-képen főzik, mint mi. Még a legszegényebb család asztalán is ott van a szamovár, magyar fordításban „magafőző”. Tévedés volna azt hinni, hogy a szamovár nevű sárgaréz-, nikkel- vagy (gazdagoknál) alumíniumból és ezüstből való fémedényben főzik magát a teát!

A szamovár kizárólag csak *vízforralásra* és állandó forrásban való tartására szolgáló kis asztali kazán, melynek kis fémcsapjából egy külön porcellán teásédénybe eresztünk annyi forró vizet, amennyi egy a teázók számára hoz mért mennyiségű, teljesen sötétszínű teaesszenciát ad.

Ebből az esszenciának nevezhető igen sötét teából tölt aztán a háziasszony vagy egy ujjnyit (minden vendéget megkérdez, hogy erős vagy gyenge teát óhajt-e) s feltölti a folyton sístergő-gőzölgő szamovárból tiszta forró vízzel.

A férfiak pohárból, a nők csészéből szürcsölik a teát, melyből hihetetlen mennyiségűt képesek elfogyasztani.

Nevezetes dolog, hogy a rummal való teaivást nem is ismerik és ha hallanak róla, azt mondják, hogy kár volna a jó teailatot szeszszagú rummal rontani el. Aki szeszt akar, az igyék vodkát, sört vagy bort. Ellenben cukrot tesznek bele, de csak keveset, egy-egy vékony szelet citromot is, néha pedig egy kávéskanál édes gyümölcsbefőttet kevernek bele a teáscsészébe vagy pohárba. A köznépnél igen gyakori, hogy cukrot egyáltalában nem tesznek a teába, vagy legfeljebb takarékoságból egy-egy picike darabot harapnak le a kezükben tartott kockacukorból.

Ez olyan hangot ad, mintha valaki éles harapófogóval vastag drótokat csipdesne el, egészen mulatságos hallgatni. Mindenesetre jó fogak kellene hozzá. Hát hiszen haj és fog tekintetében az orosz faj kitűnően el van látva.

Kvasz. Egy másik igen népszerű orosz ital a kvasz, amelyet kenyérből erjesztenek. Ez egyike a legkitűnőbb és legegészségesebb italoknak, amiket ismerek. Teljesen olyan színe van, mint valami világos sörnek, néha kissé egyenletesen zavaros a színe; íze csípős, kellemes, frissítő hatású. Üvegekbe húzzák le és behűtve isszák. Kitűnő hatással van az emésztésre.

Vodka. A legkártékonyabb italuk az oroszoknak a *vodka* volt. Immár azt kell mondanunk, hogy *volt*, mert a háború kitörése óta a vodka készítése és fogyasztása tilos. Hihetetlennek látszó feladatot oldottak meg ezzel egy csapásra egy egyszerű ukázzal. Talán ez volt az első és egyetlen igazán üdvös ukáza az immár detronizált cárnak, ennek a száználmas történelmi alaknak. Hogy mit jelentett az állam financiáira nézve a szeszfogyasztás, az kitűnik abból, hogy az orosz államnak a szeszmonopóliumból évenként 1250 millió koronányi tiszta haszna volt!

Az orosz állami szeszmonopólium úgy van szervezve, hogy a szeszfőzés és finomítás teljesen, vagy legalább legnagyobbbrészt privát kezekben van, az árusítást azonban 1894 óta maga az orosz állam végzi saját közegeivel, saját állami elárúsítóhelyein. A vodka (és nem „vutki“, mint ahogy nálunk emlegetik lengyel minta után) nem egyéb, mint 40 fokos, minden törkölymellékíztől mentes pálinka, amelyet rozból vagy burgonyából erjesztenek.

A hírhedt orosz iszákosságot nem úgy kell képzelni, hogy az oroszok többet isznak, mint más nemzetbeliek. Ellenkezőleg! A statisztika szerint a pálinkafogyasztás a különböző országokban a következő átlagot mutatja: fejenként és évenként elfogyaszt Franciaország $3V_a$ litert, Németország 4 litert, Dánia 7 litert, Oroszország ellenben csak $2V_2$ liter pálinkát.

Ha pedig az összes szeszfajok fogyasztását vesszük az összehasonlítás alapjául, akkor azt találjuk, hogy fejenként és évenként fogyaszt: Németország $9\frac{1}{2}$ liter, Angolország 11 liter, Franciaország $22\frac{1}{2}$ liter, Oroszország ellenben 2.6 liter szesztartalmú italt. A baj tehát nem az, mintha

az oroszok összevéve *sokat* innának, hanem az, hogy ha már isznak, egyszerre annyit isznak, hogy lerészegszenek tőle. Ezek a mindenuntalan megismétlődő akut alkoholmérgezések teszik aztán tönkre az oroszok egészségét, munkakedvét és egész generációk jellemét. A pálinkaivás a háború előtt annyira el volt terjedve Oroszországban, hogy még a katonaságnak is rendes porció járt ki belőle, egyszerre körülbelül egy fél deciliter, amit a pálinka kiosztásakor ott a helyszínén meg kellett innia a katonának.

Kínai kőművesek evőpálcikákkal ebédelnek.

Minthogy a fiatal parasztlegények akárhányszor az ital szenvedélyétől mentesen vonulnak be, azt lehet mondani, hogy valósággal a katonai szolgálat alatt szoktatták őket az ivásra. Annál csodálatraméltóbb az a kíméletlen energia, mellyel az orosz kormány — a maga szempontjából is, emberi szempontból is igen üdvösen — egy csapásra betiltotta bármiféle szeszes itálnak az árusítását vagy fogyasztását. Remélhetőleg a háború után is jelentékenyen javulni fognak az állapotok a háború előttiéhez képest, amikor szintén volt ugyan mindig egy nagy párt, amely belátta az iszákosság rémítő pusztításait, de nem tehetett semmit sem addig, amíg nem sikerült volna az 1250 millió korona

jövedelem helyett más, erkölcsös eredetű állami jövedelemforrást találni. A háború immár karddal oldotta meg és vágta fel Oroszországnak ezt a régi vérméregző kelevényét.

„Zakuszka.“ A vodkaivás volt az obligát kísérője az ú. n. „Zakuszka“-nak, amely nem egyéb, mint az oroszoknak, különösen a tehetősebb kereskedő- és középosztálynak az a kedvenc szokása, hogy az ebéd és vacsora előtt néhány ínycsafalatot vesz magához étvágygerjesztőnek. A jobb vendéglőkben külön márványlapú hosszú pulton vannak végesvégig elhelyezve raffinált konyhaművészettel a kívánatosabbnál kívánatosabb hideg zakuszkák: szardínia, füstölthalszeletek, kocsonya, tengeri rák, vegyes saláták, kaviár, százféle sandwichszeletkék, savanyított gomba, tojásételek, kolbász- és szalonnaszeletkék stb. stb. A zakuszka harapnivaló részéért nem jár fizetés, csak az 1—2—9—10 kupica vodkáért kellett kupicánként 20 kopeket (50 fillért) fizetni.

A zakuszkát állva szokás elfogyasztani ott a márványlapos állvány mellett és csak azután telepszenek le a tulajdonképeni főétkezéshez. Ez a zakuszka olyan jóízű, hogy bárcsak „étvágygerjesztő“ célokat szolgál, az embernek valósággal vissza kell magát tartania attól, hogy az étvágyát a sok zakuszkával agyon ne gerjessze. Az oroszokat ettől ugyan nem kell féltetni, mert ők hihetetlen sokat tudnak elfogyasztani. Az igaz aztán, hogy nem ritkák náluk a gyomorpedési esetek, különösen a böjtök után, amelyeket az oroszok általában, különösen a köznép, szigorúan megtartanak.

Hogy mennyire szereti az orosz a gyomrát, annak egyik bizonyítéka az is, hogy a nagy városok üzletei között mind kiterjedés, mind forgalom és a kirakatok érdekessége szempontjából határozottan legelső helyen állanak a *csemegekereskedések*. Kirakataik valóban látványosság számba mennek és oly festőileg, csábítóan vannak összeállítva, hogy a könnyelmű költekezésre amúgy is hajlandó orosz nem tudja megállni, hogy be ne menjen és esetleg utolsó rubeljeit oda ne adja egy-egy gyönyörű füstölt tengeri

halért, vagy egy doboz pompás, de méregdrága kaviárért (oroszul „ikra“) vagy tél közepén egy csábítóan mosolygó dús szőlőfürtért, amely valahol délen a Krím félszigeten vagy Besszarábiában termett.

Egy másik látványossága a nagy orosz városoknak a pompás *péküzletek*, amelyekhez foghatók az egész világon nincsenek. A nálunk is jól ismert péksüteményeken kívül igen nagy szerepet játszanak itt a kétszersült-sütemény-félék (az ú. n. „szuhari“-k), melyeket teához ropogtatnak. A péküzletekben a nap bizonyos óráiban óriási tolongás van, mert ilyenkor lehet 5 kopekért (kb. 12½ f) pompás forró friss tésztafélét, az ú. n. „pirózszi“-kat kapni, amelyek nem egyebek, mint kelt tésztából kirántott táskák, különféle gyümölcsizzel, vagy túróval, hús- és tojásvagdallékkal, friss főtt káposztával töltve. A péküzlet egy része cukrászsüteményeket tartalmaz, azonkívül gyakran egy nagyobb kávéházszerű helyiség tartozik hozzá, ahol tejet, kávé, teát vagy kakaót lehet kapni.

Megjegyzendő, hogy olyan értelemben vett kávéházak, mint aminőktől Budapest és a vidéki magyar városok hemzsegnek és melyeket különösen a tudományban, lelki és testi erőben minél intenzívebben gyarapodni hivatott fiatalságra nézve a haszontalan és egészségtelen időpocsékolás legveszedelmesebb melegágyainak tartok, egész Oroszországban sehol sincsenek. Ez egyike azoknak a dolgoknak, amiket az oroszoktól irigyelhetünk.

A húsvét előtti nagybőjt első hetét úgy hívják, hogy „maszlyenyica“. Ezen a héten mindenféle vigasságokon kívül óriási palacsintafogyasztás dívik egész Oroszországban. Ezeknek a palacsintáknak a neve oroszul „blini“. Rozslisztból készült, tehát szürkeszínű, vajban jó vastagra sütött, kitűnő, de nehéz palacsinta ez, amelyet sok és sűrű tejfellel öntenek le és ehhez az úgy is nehéz kombinációhoz még kaviárt is esznek *kanalazva*. Mondhatom, kitűnő egyveleg, de kétségbeejtően kiadós, úgy hogy normális gyomrú európai a harmadik-negyedik blini-nél már közönyössé válik mindennemű további ételek iránt. Az oroszok

megesznek belőle 10—20 drbot! Ettől is ezren és ezren rontják el évenként a gyomrukat egész életükre. A blinievés annyi áldozatot szed Oroszországban, mint Amerikában a július 4-iki jubiláris pisztolylövöldözés.

Ha most még felemlítem, hogy az orosz étkezésben minden képzelhető halfajok, továbbá a friss gyümölcs és befőttek igen nagy szerepet játszanak, akkor elmondottam az orosz gasztrónómiának azon fontosabb irányelveit, amelyeknek az oroszok részéről való buzgó kultusza feljogosít — mint már említettem — azon reményre, hogy jószívűségüknél fogva a maguk gyomra mellett ami szegény honfitársainkról sem fognak megfeledkezni.

Ünnepek. Az orosz közéletben nagy szerepet játszanak az ünnepek, melyeknek száma eddig 91 volt. Az 52 vasárnapon kívül u. i. van még 28 egyházi ünnep és volt nem kevesebb, mint 11 cári ünnep, nevezetesen a cár, cárné, az özvegy anyacárné és a trónörökös születése- és nevenapja, ez 8; a cár trónralépésének és megkoronázásának évfordulója, ez 10; végül a borkii katasztrófának évfordulója, amely katasztrófa alkalmával az egész cári család tényleg csodálatosképen sértetlenül mászott elő az összezúzott kocsirombok alól. A cári ünnepeken, tehát évenként

Koreai férfi guggoló helyzetben, kecskeszakállal, fején két farkoccsal.

11-szer, obligát kivilágítás volt a városokban és obligát zászlódísz még a villamoskocsikon is. Gondolható, hogy a rengeteg birodalom összes helyőrségei ezeken a cári ünnepeken évenként egy egész vagyont puffogtattak el üdvözlésekre! (Ezt all cári ünnepet most valószínűleg redukálni fogják egyetlen egy köztársasági ünnepre: az utolsó cár lemondása évfordulójának ünnepére.) Ez a sok ünnep valószínűleg megbénítja Oroszországban az egész produktív munkát. A 91 ünnepnek körülbelül fele esik a május—októberi félévre és ezekből is igen sok a széna- és gabonaaratás és behordás idejére. Ha most még hozzávesszük a hosszú, tétlenségre kényszerítő téli időt, továbbá a nyári esős napokat, végül a vasárnapi és ünnepnapra lerészegedés utáni erélytelenséget, akkor igazán nem csodálkozhatunk azon, hogy Oroszország jobb sorsra méltó népe Nyugot-európa nagy nemzetéhez képest annyira elmaradt. De minthogy egy nép zülléséért és elmaradásáért mindig azokat kell okolnunk, akiknek a sors az illető népnek gondozását, fejlesztését és szeretetteljes vezetését hosszabb időn át kezeire bízta, bizvást remélhetjük, hogy az Oroszországban beállott nagy változás, amely a hatalom eddigi látni és hallani, belátni és meghallani nem akaró eszeveszett *gözü* birtokosait megközelíthetetlennek hitt piedesztáljukról hirtelen a semmibe taszította, az orosz viszonyokat minden téren meg fogja javítani és az állam hajóját nemcsak orosz, hanem általános emberi szempontból is helyes és józan irányba fogja terelni.

Vallás és vallásosság. Az orosz birodalom lakosságának mintegy 70 százaléka tartozik az orosz állami, ú. n. „pravoszláv“ vagyis igaz és dicső vallás kötelékébe. Aki nem pravoszláv, azt nem is tekintik igazi orosznak, ellenben nem minden pravoszláv orosz alattvalóra mondhatjuk, hogy igazi orosz, mert idegen népfajú orosz alattvalók is nagyszámban veszik fel a pravoszláv vallást. A többi vallások számaránya a következő: mohammedán 11%, róm. kath. 9%, protestáns 5%, zsidó 4% és különféle egyéb vallású 1%.

Az orosz népnek vallásossága, bár külsőségeiben már néha a babonával határos, mégis igazinak és bensőségesnek mondható és ez lehet egyik főoka az orosz nép emberszerető és alázatos voltának.

A nagy vallásossága igen áldozatkészsé is teszi az oroszot. A roppant sok aranyozott kupolájú, szebbnél szebb templom, kápolna, a nagyobb vasútállomások előcsarnokában felállított gazdag elrendezésű oltárok, szentképek, öröktűzek, a drágakövekkel és igazgyöngyökkel megtömött rámajú csodatévő szent képek tízezrei, a hatalmas férfi- és női kolostorok Oroszországban és Szibériában, az ezen számtalan ájtatossági helyek után megélt személyzet óriási költségei stb. mind tanújelei az orosz nép vallásos érzületéből kifolyó roppant áldozatkészségének, de egyúttal annak a nagy hatalomnak és hatásnak is, melyet az orosz papság a nép fölött gyakorol. A jelenlegi forradalmi átalakulás kétségtelenül ezen a téren is gyökeres és talán eddig lehetetlennek tartott változásokat fog eredményezni, de hogy ez a változás mennyiben fogja érinteni az orosz lakosság zömét, a 80-90 milliónyi parasztságot, azt előbb még ki kell várnunk.

Amilyen őszintén vallásos a nép, olyan vallástalankok vagy ál-vallásosok az intelligencia és a legmagasabb körök.

Az orosz dal. Ha áll a német költő mondása, hogy;

„Wo man singt, da lass dich ruhig nieder,
Böse Menschen haben keine Lieder“,

akkor az oroszokat tényleg jólelkű népnek kell tartanunk (mint ahogy azok is), mert roppant szeretik a dalt.

Az oroszok népdalkincse jóformán kimeríthetetlen, emellett roppant érdekes és sajátos jellegű. Az oroszok nemcsak szeretik a nótákat, de *tudják* is. Csodálatos emlékezőtehetséggel tudják a szöveget is, néha 20-30—40 strófás dalnak naiv szavaival dalolnak el egész szerelmi történetet. A legszebb orosz dalok mollban vannak tartva és roppant bánatos dallamúak.

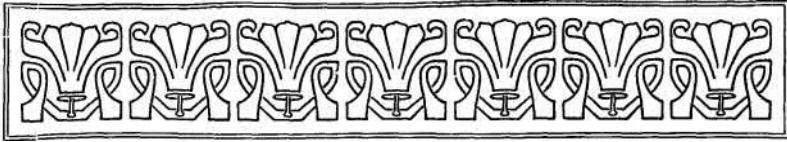
Ennek a végtelen melancholiának valószínűleg az oroszok erre nagyon hajló kedélye és diszpozíciója a főoka, de nagy befolyással lehet az ország felületének alakja, a végtelen róna és a hosszú-hosszú alvó tél is az ő csendes, melanchólikus, hóborította tájaival. Nagyon érdekesek a katonadalok, amelyekkel, azt hiszem, az oroszok tútesznek minden más hadseregen, mert az orosz katonadalok határozottan stílszerű, hol harcias, hol vidám, hol pajkos, hol lelkesítő szép és változatos dallamok, utolérhetetlenül

A kínai copf. (Négy kínai pincér; a fehérruhás gyászban van.)

eredeti, különös stílusban tartva. Milyen kár, hogy a mi katonanótáinkkal senki nem törődik: teljesen a véletlen van bízva a keletkezésük és észrevétlen elmúlásuk. Senki-fiának nem jut eszébe a katonák részére egy ügyes kis füzetbe stílszerű magyaros, jóízű katonadalokat gyűjteni össze és rendszerezni. Az oroszoknál minden csapat-testnek megvannak az ő régi jól ismert katonanótái, melyekre a kiszolgált katona még öreg korában is szeretettel gondol vissza és büszkén hallgatja őket fiai és unokái ajkáról. Ami a népnél a népdal, az az intelligens osztálynak az orosz műdal, az ú. n. „románc“. Az orosz románc-

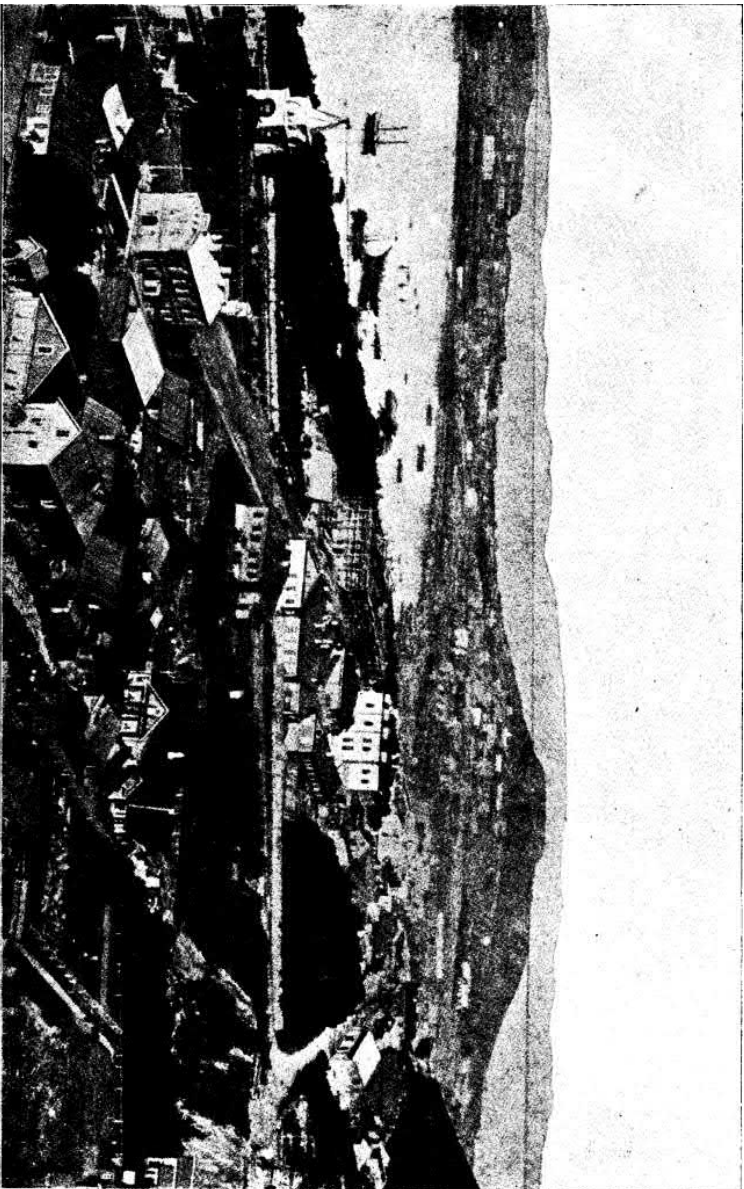
irodalom szintén rendkívül gazdag és bár van közte sok „epedési foszlány“ (ha így szabad fordítanom a német „Schmachtfetzen“-t), de vannak közöttük nagy számmal igazán gyönyörű és megható műdalok is. Nagyon népszerű az orosz népnél a kórusban való dalolás, melynél egy jobb hangú tenorista énekel el néhány bevezető taktust, mire aztán erőteljes férfikórus vág bele a refrainbe, amelybe különösen mars közben szilaj füttyentések és víg kurjantások vegyülnek be. A füttyentést és kurjantást külön specialisták végzik. Zeneértő vagy jó hallású honfitársaink bizonyára sok szép és reájuk nézve nagyon is emlékezetes orosz melódia ismeretével fognak hazatérni, még ha azokat csak messzebről hozza is az esti szellő a szürke fogolytáborok felé.

II.

Szibériai városok és fogolytáborok.

Miután az előzőkben bátor voltam — attól tartok, hogy talán itt-ott kelleténél részletesebben is — vázlatokban bemutatni az orosz földnek és az orosz népnek néhány legfőbb jellemző vonását, legyen szabad immár rátérnem egyes olyan szibériai városoknak és vidékeknek a rövid leírására és jellemzésére, ahol tudomásunk szerint nagyobb fogolytáborok vannak. Tudom, hogy ez a kérdés — fájdalom — sok ezer jó magyar családot igen közelről érdekel, de mégis csak a gyakrabban emlegetett fogolytáborokat tartalmazó városokra kell szorítkoznom, mert ami ezekre a városokra áll, az körülbelül áll a köztük elszórt sok kis fogolytáborra és különítményre is. Az érintendő városok közül személyesen megfordultam több ízben: Razdolnoje, Nikolszk-Usszuriiszk, Szpasszkoje, Khabarovszk városokban, egy-egy ízben Skotovo, Krasznaja Rjecska, Blagovjescsenszk, Csita és Irkuck városokban. A többi városokat csak messziről láttam, amennyiben a transz-szibériai vasúton négyszer utaztam végig Vladivosztokig, kétszer oda és vissza, de ezekről is megbízható jó leírásokat találtam orosz könyveimben. Vladivosztokban összesen vagy hat évig tartózkodtam és ott egy amerikai társsal mint

Vladivoszlok egyrészének képe. (A kép bal szélén fehérik II. Miklós diadalíve.)

mérnök-vállalkozó foglalkoztam a kikötőépítkezés körül, miután megelőzőleg Gubányi Károly mérnök-baráttal Mandzsúriában az orosz ú. n. „Kínai keleti vasútnak“ egy alagútját építettük meg.

Vladivosztk. A transz-szibériai vasút végpontja *Vladivosztk* (magyarul „Kelet Ura“), a Csendes-Oceánnak, helyesebben a Japáni-Tengernek egy öblözeteiben, az ú. n. Nagy Péter öblében.

Vladivosztk egész Kelet-Szibériának legfontosabb és mondhatni egyetlen nevezetes kereskedelmi és hadikötője, melyet minden oldalról a modern erődítmények egész láncolata vesz körül.

Székhelye a Primorszkaja Oblaszty-nak, vagyis tengermelléki tartománynak. Kínai neve K'hai S'heng Vei, vagyis trepang-öböl.

A trepang a kínaiak kedvenc eledele és nem egyéb, mint egy hüvelykujj nagyságú, fekete színű, rücskös-ráncos kövér tengeri kukac

a túskebőrűek rokonságából, amelyet a kínaiak itt óriási mennyiségben halásznak, a napon nagy szeretettel szárítgatnak és dédelgetnek, hogy aztán megegyék.

Vladivosztk távolsága vasúton mérve Moszkvától 8575 km, Petrográdtól 10,500 km, Budapesttől via Granica—Varsó—Moszkva—Irkuck 10,700 km.

Vladivosztk.

II. Miklós diadalkapuja.

Amikor Budapesten dél van, akkor Vladivosztkban már vacsorálnak, mert ott akkor este 8 óra van. A város egy gyönyörű, hosszúkás ellipsis-alakú öböl partján fekszik, melyet középmagasságú dombok vesznek körül. 1860 óta van Oroszország birtokában, amikor is Nyevelszkoj tengerészkapitány felhúzta itt az orosz zászlót. Ennek emlékéért egy gránitobeliszk hirdeti, melyre fel vannak vésve I. Miklós büszke szavai: „Ahol egyszer az orosz zászlót felvonták, onnan azt senki levenni ne merészelje“. Evvel a cári tiltó rendelettel vajmi keveset törődtek a japániak, akik kíméletlenül leráncigálták a Port Arthurban felvont orosz lobogót. Ugyanezt meg fogják tenni a legkisebb skrupulus nélkül a vladivosztki orosz zászlóval is, ha el fog érkezni az erre alkalmas pillanat.

Vladivosztk tulajdonképpen egy félsziget alsó végén fekszik, amelybe az említett öböl, az ú. n. „Aranyszarv“ öböl mintegy 6 km hosszúságban és 1 km szélességben belenyúlik. Nyáron a kikötőben igen nagy hajóforgalom van, amely azonban télen erősen megcsappan, mert a kikötő keményen és vastagon befagy. Ilyenkor, hogy legalább némi hajózás mégis lehetséges legyen, egy erős jégtörő hajó, a „Nagyóznij“ (magyarul „Megbízható“) töri a jeget egy kellő szélességű sáv mentén.

A jég megtörését nem úgy kell elképzelni, hogy a jégtörő hajó talán éles orrával nekimegy a jégnek és felhasítja, mert sem a hajót előrehajtó csavar (propeller) ekkora erőt kifejteni nem tudna, sem a hajótest ilyen ütészzerű lökéseket nem bírna ki. A jégtörés sokkal könnyebb módon van kieszelve, t. i. a jégtörő hajó orra olyanforma széles alakot mutat, mint a mi kompjaink és a feneke ezen széles orrész alatt menedékesen lejt lefelé mélyen a víz alá. Az orrfenék ezen ferde síkjánál fogva a hajó eleje haladás közben egy-egy pillanatra (ameddig t. i. a jég a súlyt ki bírja tartani) felkúszik a jég szélére, de már a következő pillanatban a saját súlyánál fogva azt maga alá nyomva, nagy darabokban le is tördeli. Még így is minduntalan akkora ellenállást fejt ki a vastag jégpáncél, hogy

a jégtörő megakad és hogy újra nekiszaladhasson, hátrálni kénytelen egy darabot. A jégtörőhajón lévők tehát folytonos hintázást, maguk alatt pedig távoli mennydörgésszerű folytonos mély robajt hallanak. A jégtörő propellerje olyan mélyen van elhelyezve és olyan erős szárnyakkal bír, hogy a jégdarabok nem érik el, a véletlenül túlmélyre lebukó jégdarabok pedig nem ártanak neki.

Az érkező hajók aztán nagynehezen és óvatosan bevergődnek, ameddig a sűrű jégtörmelék engedi, s a teherkocsik a jég tetején közvetlenül a hajók mellé állva veszik át a kirakott árukat.

A legnagyobb hideg itt decemberben és januárban van és eléri a 25° — 30° C-t, roppant erős NW szélviharok kíséretében. A nyár ellenben igen forró, mert Vladivosztozk csaknem pontosan Turinnal és Nizzával fekszik egyazon szélességi fok alatt. A délkeleti nyári szelek és tájfunok sok esőt és csaknem naponkint sűrű fehér nyirkos ködöt hoznak. Gyönyörű és kellemes évszakok a tavasz és az ősz. A város csak úgy hemzseg a kínai munkásoktól, ladikosoktól, koreai teherhordóktól, van itt azonkívül igen sok japáni mesterember, közöttük talán minden második vagy harmadik katonai kém és átöltözött japáni vezérkari tiszt. Egészen biztosan tudom, hogy engem pl. japáni vezérkari tisztnek mint fodrászsegédek borotváltak. Ez a három keletázsiai népfaj: a kínai, japáni és koreai található Kelet-Szibériában mindenütt, föl egészen Irkutzkig és annál nagyobb számban, minél jobban közeledünk a tengerparthoz és a világforgalmi gócpontokhoz. A három típus egymástól teljesen különböző, ruházkozásuk után is már első pillanatra föl lehet őket ismerni. A kínaiak és koreaiak a maguk nemzeti viseletében járnak, a japáni férfiak már európai ruhát viselnek, a nők azonban szigorúan megtartották japáni viseletüket, még pedig nagyon helyes érzékkel, mert amilyen kedvesek és babaszemek a japáni kimonóban, annál esetlenebbek és komikusabbak az arcukhoz és alakjukhoz egyáltalán nem illő európai divatú ruhában. Amiben az említett három népfaj mind-

azonálatl megegyezik, az: a ferde metszésű fekete szem, többé-ke vésbbé kiálló pofacsontok, sárgásbarna bőr és a dús, erősszálú, kivétel nélkül koromfekete haj.

A japániak európai módra nyírják hajukat, a koreaiak egy, esetleg két krumpli nagyságú varkocsba kötve a fejük búbján és a homlokuk fölött, a kínaiak végül hosszú hajfonatba fonva hordják hajukat, amelyet aztán a munkások, hogy őket mozdulataikban ne hátráltassa és a szerszámjaikba ne akadjon, turbánmódra fejük köré csavarnak.

Vladivosztk. Kunst & Albers német cég nagy áruháza.

Vladivosztk tipikus példája annak, hogy mennyire elhanyagolja a nyers erő, melynek főgondja a hatalomnak minden kigondolható erőszakos módon való görcsös megtartása, a gondjaira bízott nép ós ország legvitalisabb érdekeit.

Vladivosztk — mondhatni: az egyetlen orosz kelet-ázsiai kikötő, amelyről beszélni érdemes — ennek a rengeteg hatalmú és gazdagságú birodalomnak már 57 éve van birtokában; nemcsak fontos kereskedelmi kikötő, de még sokkal fontosabb vár is, amelynek elvesztésével Oroszország egyszerűen elveszítené egész tenger melléki tarto-

mányát. Ennek dacára hiányzik Vladivosztokban mindezekig egy nagyobb város hygienikus berendezkedésének két legfontosabb tényezője: a vízvezeték és csatornázás.

Néhány *nyomorult* nyilvános kútból hordókbán kénytelen az egész város vizet hordatni. Minthogy a városnak egész altalaja csupa szolid szikla, kutat csak egyes völgyeletekben lehet ásni, amelyek ezt a sziklagerincet néhány helyen mély kimosások alakjában megszakítják, egyszerűsmind azonban mint nyílt árkok mindenféle szennyvizek levezetésére is szolgálnak. Akárhányszor holt embert találnak reggel a kútban.

Csak néhány utca van kövezve s a világítás is nyomorúságos éppen azokban a városrészekben, ahol a közbiztonsági állapotok amúgy is gyenge lábon állnak.

Vladivosztokban szállott partra Japánból jövet 1891-ben trónörökös korában a mostani ex-cár, akit már öt évvel ezelőtt úgy hallottam emlegetni, hogy „II. és utolsó Miklós“. A forradalmárok nevezték el így a gyűlölt dinasztia fejét és — amint látjuk — az elnevezésben rejlő programot egyelőre fényesen beváltották. Az akkori trónörökös Miklós útját, amerre csak egész Szibérián végig utazott, a nagyobb városokban falazott diadalívek jelzik. A vladivosztoki, bár túlnehézkés byzanci stílusban van tartva, a legérdekesebbek egyike. Ilyen diadalívek körül láttam még a nikolszkit, a khabarovszkit, blagovjescsenszkit és csitait.

A kereskedelem Vladivosztokban, valamint — el lehet mondani — egész Kelet-Szibériában két nagy cég dominálása mellett megoszlik kisebb-nagyobb orosz és német cégek között. Az említett nagy cégek egyike orosz, neve Csúrin, a másik német, amely Hamburgból származott oda és a legszegényebb kezdésből az alapítók és üzleti utódaik páratlan üzleti képességei folytán többszörös milliomos, hatalmas világcéggé fejlődött: ez a Kunst und Albers cég. Hogy mi történt ezzel a nagy német céggel a mesterségesen lángra lobbantott feneketlen németgyűlölet közepett, azt élénken el tudom képzelni. Jelenleg a helyzeten bizonyára a Csúrin-cég egyedül uralkodik, amelynek minden

valamire való kelet-szibériai városban vannak hatalmas fióküzletei, hol kocsikenőcstől zongoráig és puskaportól cséplőgépig mindent a világon meg lehet kapni. A hadifoglyok ezt a nevet bizonyára mindennap hallják néhányszor. A német kereskedőknek szibériai szereplésére nézve elegendőnek tartom csak annyit mondani, hogy bármely szibériai városban akadjon is dolgunk, külső rendet, tisztaságot, csínt és ízlést, továbbá belső szervezettséget, finom, előzékeny modort, modern berendezkedést, szóval mindazt, ami az igazi kultúrával és civilizációval velejár s amit látnia s tapasztalnia azokon a távoli vad vidékeken annyira jól esik az embernek, kivétel nélkül és kizárólag csak a németeknél, német cégek telepein talál az ember. Ahol ők vannak, ott rend, fegyelem és szemmel látható fejlődés van; és viszont ha Szibériában valahol ilyesmit látunk, előre is kimondhatjuk, hogy ott németek laknak.

Vladivosztokban van egy-egy fiú- és leánygimnázium, egy internátussal egybekötött „Keleti intézet“, ahol orosz ifjak vagy felnőttek is megtanulhatják a kínai, japáni, koreai, mandzsu és mongol nyelveket, részint orosz nyelvtanároktól, részint az említett népfajokhoz tartozó, tehát született keletázsiai lektoroktól, akiktől a hallgatók az illető nyelv hamisítatlan kiejtését hallhatják.

Felemlítendőek még: elemi, polgári és kereskedelmi iskolák, hajózási szakiskola tengerészifjak részére. Tudományos egyesületek: az Amur-vidék tanulmányozására alakult egyesület, mint az orosz földrajzi társaság fiókja; az orosz műszaki egyesületnek vladivosztoki osztálya.

Egy vadásztársulat bírja bérben a várostól nem messze fekvő Aszkold szigetének hegyes-erdős vadászterületét, amelynek egyetlen vadja a fehérpettyes dámvad. Ennek fejlődésben lévő agancsaiért, amikor azok még puhák és szőrrel-bőrrel fedvék, a kínaiak hihetetlen nagy árat fizetnek (párjáért 400—600-800 rubelt, vagyis 1000-1500-2000 koronát!). Az egyetlen feltétel az, hogy a szarvasbikának löttnek kell lennie. Kísérletet tettek az agancsoknak a mondott időszakban az élve hagyott állatról ezüst fűrészszel való

levételére is, de csakhamar megtagadták a kínaiak az ilyen módon szerzett agancsok átvételét azzal, hogy a vérzés következtében az agancs legértékesebb nedvéből sok kiszívárog és elvész. A lelőtt állatnak félig puha agancsát azután egy szakértő kínai napokig főzi és vizsgálgatja, míg végre kijelenti, hogy most jó. Azután megszáritják, megőrlik és az így nyert terméket, mint fiatalító bűvös port méregdrágán adják el nem szívesen öregedő „Lebemann“-ok részére. Ezen babonájuknál a kínaiakat azon okoskodás vezeti, hogy: ha egy bárhany ágú hatalmas agancsot a hímszarvas szervezete évenként újra ki tud növeszteni, akkor ebben a két pontban akkora hímenergia rejtőzik, hogy ezt nagyon is érdemes az ember számára is elkaparintani, csak érteni kell a módját! Ezt a szarvasfajt nálunk meghonosítva és kellő állományban tartva, egyes nagy uradalmak nevezetes jövedelemre tehetnének szert.

Ajánlom figyelmükbe.

Vladivosztnak van egy nem nagy, de érdekes múzeuma ásványtani, néprajzi és régiséggyűjteménnyel, könyvtárral.

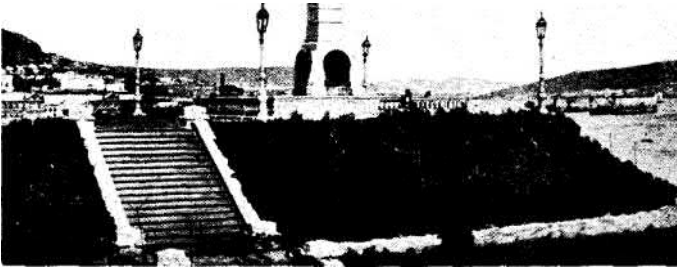
Van ott végül számos polgári, katonai és tengerészeti hatóság, három nagy, kőből falazott száraz dokk és két úszó-dokk a tengeri hajók javítására.

1905. év őszén az orosz-japáni békekötés után bekövetkezett forradalmi jellegű mozgalmak idejében Vladivosztokban is fellázadt a helyőrség s az egész várost kirabolta és földig leégette. Csak néhány utca, amelyet a várparancsnokság tisztjei gépfegyverrel védelmeztek, menekült meg a pusztulástól. A tengerésztiszi klub gyönyörű könyvtárának a pusztulása pótolhatatlan veszteséget okozott.

Vladivosztnak nagy iparúzó-hely: közelében szénbányák, gyufa-, üveg-, bőrgyárak; szappangyártás, sörfőzdék, szeszegetők, gőzmalmok, fűrésztelepek és gépjavitóműhelyek. A városnak főutcája a körülbelül 5 km hosszú Szvjatlánszkaja-utca, ezt arról a Szvjatlána nevű jachtról nevezték el, amelyen Alekszej Alekszandrovics nagyherceg jött 1873-ban ide.

A transzszibériai vasút keleti végének építkezését Miklós ex-cár, mint trónörökös kezdette meg egy alapkő letételével 1891. május 19-én. Azon a helyen ugyanannak a Csodatévő Szt. Miklósnak a képét helyezték el, aki később az orosz japán háború elejétől végéig oly passzív magatartást tanúsított.

A városnak egy kisebb szabad helyén van felállítva Zavoiko orosz admirális szobra, aki 1854-ben a kínai háború alatt Petropavlovszk-erődöt a Kamcsatka félszigeten hősiesen megvédte a támadó angol flotta ellen.

Vladivosztok. Nyevelszkoj admirális emlékoszlopa.

Vladivosztokban a maxim. hőmérsék + 30.6° C, a minimális — 25.6° C.

Az öböl 100-110 napig van befagyva. A városban még sok faépület van a régi időkből.

Vladivosztokot Nagaszakival (Japán) és Shanghai-val (Kína) tengeralatti kábel köti össze, amely egy dániai kábeltársaság tulajdona. Európai lakosai között sok a német és dán, vannak amerikaiak és angolok is. Mind nagyobb kereskedő cégek tulajdonosai.

Mindaz, amit a környezetre, klímára, lakosságra és kulturális viszonyokra nézve itt Vladivosztoknál főlemlí-

tettem, ráillik az egész Primorszkája Oblaszty-ra, amelyen végigvonul a Vladivosztkot Khabarovszkkal összekötő ú. n. üsszúrii vasút, mintegy 760 km hosszúságban.

A vasút elnevezését a Szibéria és Mandzsúria közötti Usszúri nevű határfolyótól vette, amely Khabarovszknál ömlik az Amurba.

Vladivosztk közelében van két kisebb fogolytábor: *SkotovG* és 70 km-nyire északra *Razdolnoje*. Az előbbi a Vlad.-Szucsáni keskeny nyomtávolságú vasút mellett, az utóbbi az usszúri vasút mellett. Mindkettő jelentéktelen kis orosz telepítvény.

Nikolszk Ússz. Vlad.-tól mintegy 110 km-nyire északra van egy nagyobb város: *Nikolszk*, amelyet a sok más hasonló nevű orosz várostól való megkülönböztetésül az Usszúri-vidéken fekvő, vagyis „*Usszúrii*szk“ névvel együttesen szokás megnevezni. Teljesen síkfekvésű város a Szui Fynn folyócska mentiben. A város legnagyobb épülete a kétemeletes fegyház; egyébként, kivéve a város üzleti negyedében épült nagyobb kereskedőházakat, csupa földszintes faházakból áll. Közvetlenül a vasútállomás mellett van azonban már egy modern elvek szerint pavillonrendszerben épült katonaváros.

A közbiztonsági állapotok itt nagyon rosszak: emlékszem, hogy 1907 februárjában itt 73 gyilkosság történt, a legtöbb egészen szegény családok néhány rubeljének elrablása végett.

Nikolszknál ágazik el az usszúrii vasútból nyugot felé a transz-szibériai vasút, amely mintegy 115 km távolságnyira még szibériai területen halad, hogy aztán Pogranycsnaja nevű állomásnál Mandzsúriába menjen át.

A városon kívül van egy földszáncal körülvett vármaradvány, amelyhez még Dzsingiz-khán idejéből mondák fűződnek.

Úgy sejtem, hogy az itteni épületcsoportban lehet elhelyezve a fogolytábor. Az utcákat jellemzi a járdául szolgáló, két egymásmellé fektetett s a földbe vert karókra rászegezett deszkajáró.

Ugyanilyent lát az ember a többi kisebb szibériai városokban is. 1901-ben még láttam itt egy „Ausztia“-hoz címzett vendéglőt, de az most már régen megszűnt. Valami odavetődött cseh alapította.

Itt van a délusszúrii katonai hatóságok székhelye. Van itt gyalogság, lovasság, tüzérség és transbaikali kozákság.

Mint vasúti góczpont Nikolszk-Usszuriiszk nagy fontossággal bír az áttelepülési mozgalom szempontjából.

Az ex-cár múltó dicsőségét itt is egy diadalkapu hirdeti, ha ugyan még le nem rombolták.

Nikolszk-Usszuriiszk. II. Miklós diadalkapuja.

Tovább haladva észak felé, Vlad.-tól mintegy 237 km-nyire van *Szpasszkaja* vagy *Szpasszkoje* nevű helység, amelynek vasútállomása azonban a „Jevgényevka“ nevet viseli. Egészen jelentéktelen, bár gyorsan fejlődő, orosz települőkkel álló község.

Minthogy Szpasszkoje nevű község is igen sok van Oroszországban és Szibériában, a levél- vagy távirati címben hozzá kell tenni, hogy „bei Wladiwostok“, ez a „bei“ csekély 237 km-nyi távolságot (körülbelül Budapest—Zombor) jelent. De hát ez Kelet-Szibériában annyi, mint nekünk Budapesttől Cinkotáig.

A vasút keleti oldalán egy talán 30—40 téglapülettől álló nagy kaszányaváros van, amelyhez némi személyes emlékek is fűznek. Úgy volt, hogy ezen épületek felépítése körül egy amerikai társammal együtt valami vállalatot fogunk itt átvenni. Ezért jó lábon akarván lenni az építést vezető hadmérnökkel, mielőtt csak egy kapa-vágás is történt az ottani szép lankás dombháton, szíves-ségből megnyivelláttam neki az egész területet. A vállalatból nem lett ugyan semmi, de azért más ügyekben sokszor

Szibériai tigris Szpasszkoje tájáról.

utaztam át a már felépült katonai épületek között. Sejt-hettem-e akkor, hogy itt valaha honfitársaim százai vagy ezrei fognak epedni szomorú hadifogságban?!

Szpasszkajától mintegy 20 km-nyire van a hatalmas *Khanka-tó*, amelynek sűrű zombékjaiban szeret tanyázni a szibériai *tigris*. Az egyszerű orosz telepések közül télen sokan foglalkoznak tigrisvadászattal és évenként mintegy 120—150 drb esik zsákmányul. Vladivosztokba minden télen hoznak be ilyen elejtett tigriseket és anyátlanul maradt gyönyörű élő tigriskölykeket. Egy-egy tigrisbőr ára itt 250—500 korona. A tigrisnek csontjait, epéjét és

szívét a kínaiak megfőzik, megszártítják és megőrölve poralakban beadják katonáiknak, hogy bátrak legyenek.

Krasznoj Rjecska. A legközelebbi nagyobb tiszti fogolytábor Khabarovszktól mintegy 20 km-nyire délre van a „*Krasznoj Rjecska*“ (magyarul: Verespatak) nevű jelentéktelen megállóhely közelében. Az itteni fogolytábort jellemzi a különösen szíves bajtársi viszony, mely a hadifoglyokat nehéz sorsukban egymáshoz fűzi.

Khabarovszk. Igen nagy fontosságú hely *Khabarovszk* város a hatalmas Amur mellett, annak magas jobbpartján, Vladivosztoktól 760 km-nyire. Itt fog belefutni az Usszúri vasútba az épülő és most már valószínűleg jórészt befejezett „Amúr-menti vasút“, ha majd t. i. megépül itt a világon egyik legnagyobb vasúti hídja az Amur folyón át. A 17. század közepe táján kereskedett itt egy vakmerő és élelmes kozák, akit Khabarov-nak hívtak. Róla van a város elnevezve. A város három egymással párhuzamos széles földhullámon épült, amelyek között széles és mély két hullámvölgy vonul végig, szintén telepítve. A magas Amúr-parton szép kis park van, ahonnan az Amuron keresztül gyönyörű kilátás nyílik Mandzsúriára. Ebben a parkban van felállítva Muravjov-Amúrszki gróf szép álló szobra, amely összefont karokkal áttekint a kívánatos Mandzsúriára. Muravjov azért kapta a grófi címet, melléje az „Amúri“ melléknévvel, mert ügyesen erőszakos diplomáciájával az ú. n. 1860-iki pekingi szerződésben ő szerezte meg kardcsapás nélkül azokat az óriási területeket, amelyek most egészen le a koreai határig Oroszországnak keletsizibériai határ-tartományait alkotják.

Khabarovszkban lévén az Amúr-menti tartomány-katonai főkormányzójának székhelye, van itt természetesen sok mindenféle polgári és katonai hatóság, tanintézet, tudományos egyesület stb.

Khabarovszk is még a tipikus szibériai város képét mutatja: az épületek legnagyobb része még faépület és csak a nagyobb középületek vannak téglából, így a katonai főkormányzó háza, néprajzi és természetrajzi múzeum, a

hadapródiskola, a vasútigazgatósági épület, néhány nagyobb szálló, bank és kereskedőcég épületei.

Itt végződik az Usszúri vasút és aki innen az Amur mentén akár lefelé akár fölfelé tovább akar utazni, annak nyáron a hajútat, télen a postatraktus közlekedését kell igénybe vennie. Télen a befagyott Amuron haladnak a szánkók.

Blagovjescsenszk. Egy ilyen, hat nap hat éjjelen át negyvenszeres lóváltással végzett szánutazás után értem el 1908 telén *Blagovjescsenszk* városába, amely a Zéjának az Amurba való ömlése által alkotott szögletben fekszik. Ennek a városnak szomorú nevezetessége van a boxer-mozgalom idejéből. Az Amur túlsó partján fekvő Aigunból a kínaiak régifajta ágyúkból kezdték — bár teljesen hatástalanul — lövöldözni a várost, amelyben igen sok kínai tartózkodott. Csakhamar lábrakapott az aggodalom, hogy a városban lakó kínaiak, esetleg összejátszva túlparti honfitársaikkal, bármely éjjel áthívhatják őket és velük egyesülve fölkoncolhatják az egész orosz lakosságot az elégtelen kis helyőrséggel együtt. A gyanú és nyugtalanság pánikká fokozódott és a város parancsnoka nem tudott más expedienst, mint azt, hogy az egész mintegy 7000 főnyi kínai lakosságot kor- és nemkülönbég nélkül hirtelen összeteretelte az Amur partjára s a felnőtteket ötöshatos csoportokban copfjuknál fogva összekötve, kancsukákkal, karddal, puskatussal és szuronnal beleszorította a vízbe. Mind a 7000 kínai belefulladt az Amurba. Az oroszok még most is restellik ezt a rémtettüket és nem szeretnek róla beszélni.

Blagovjescsenszkből izente meg Muravjov gróf a cárnak 1858-ban, hogy sikerült elalcludnia Kínától Kelet-Szibériát. Ez a terület körülbelül hatszor akkora, mint Magyarország. Azt a helyet, ahol az aiguni szerződés megkötésekor Muravjov sátra állott (épületnek vagy községnek akkor itt még nyoma sem volt), obeliszk jelzi. Blagovjescsenszk nevezetes gócpontja az ezen vidékre gravitáló aranybányászatnak. Aranyon kívül van itt sok más

természeti kincs is, különösen kőszén, de a legtöbb még nincs igazán felkutatva.

A közlekedés ezekkel az 1000 km-nyire és még távolabb fekvő aranybányákkal a teljes úttalanság és sok mocsaras, vizenyős hely következtében csakis télen lehetséges.

A hideg itt eléri a -44° C-t. A Zéja folyó jegén magam is láttam -35° C hidegben egy 42 tevéből álló karavánt jönni vissza a Szelemdzsa és Imán folyók menti aranybányákból, ahova egész évre való élelmet vittek. Nyáron a meleg eléri a $+39^{\circ}$ C-t. Amikor Budapesten dél van, akkor itt este $7\frac{1}{2}$ óra az idő. Az új Amur-vasúttól nagyon is oldalt esvén, Blagovjescsenszket azzal csak egy szárnyvasút köti össze.

Az Amúr-vasutat három főokból nem akarták egészen közel vezetni az Amur folyóhoz:

1. hogy a Kínával beállható bonyodalom esetén a folyón könnyen átlopódzó kínai csapatok vagy hunhúz-(kínai rabló-) bandák a vasútvonalat el ne pusztíthassák: azért vezették ezt a folyótól minimum 15 versztnyire (16 km);

2. hogy minél szélesebb legyen az a vidék, melyet a vasút és a folyó között, továbbá a vasúttól északra a vasúti közlekedés üdvös behatásában részesítsenek; és végül

3. hogy minél északibb fekvésű vonalvezetés által lehetőleg megrövidítsék a vonalat Khabarovszk felé. A Zéja folyónak az Amur-vasút által való áthidalásánál az oroszok egy teljesen új nagy várost fognak építeni, a melyre nagy jövő vár, amennyiben állítólag a bizonytalan sorsú Kharbint (amely kínai területen épült) van egykor hivatva pótolni. Amikor én 1908 elején itt jártam a leendő áthidalás helyénél, még csak egy 150 viskóból álló falucska volt itt óhitű orosz telepesekből. A falu neve két v-vel kezdődik: Vvegyenovka.

Érdekesnek tartom felemlíteni, hogy ahova csak itt bepillantottam, minden parasztudvarban különféle amerikai mezőgazdasági gépeket láttam.

Nikolajevszk. Az Amur folyó mentén még csak egy nagyobb város érdemel említést. Ez *Nikolajevszk*, az Amur torkolatánál. Északi fekvése miatt eredetileg neki szánt szerepének, t. i. hogy minden tekintetben megfelelő kereskedelmi és hadikikötővé fejlődjék, nem tudván megfelelni, a hatóságokat, hivatalokat innen lassankint áthelyezték részben Khabarovszkba, részint pedig — különösen a tengerészeti hivatalokat — Vladivosztokba. Jelenleg a tőle északra fekvő vidék aranybányászata hoz a városba bizonyos élénkséget és forgalmat.

Különben a legnagyobb hideg itt eléri a — 50° C-t, a legnagyobb meleg a $+37^{\circ}$ C-t.

Szakhalin. És ha már képzeletben ott időzünk az Amur torkolatánál, az ú. n. Tatár-tengerszorosban, néhány szóval megemlékezem *Szakhalin-szigetéről is*. Ennek kiterjedése iránt a többnyire kis mértékben rajzolt Ázsia-térképek könnyen tévedésbe ejtik az embert, aki úgy szemmérték után ítélve hajlandó olyasmit gondolni, hogy valami jókora hosszú-kás szigetről van szó, akárcsak pl. a Csepel-sziget, mely a rajta lévő 14 községgel nagyon imponál a magyarnak.

Hát bizony a Csepel-sziget a Szachalin-szigetnek még a mellényzsebéből sem látszanék ki, mert az utóbbinak hossza 950 km, vagyis körülbelül annyi mint a Bécs-Konstantinápolyi távolság légvonalban mérve. Szélessége igen változó. Legnagyobb szélessége 140 km. Az orosz-japáni háború óta a sziget déli fele az 50-ik szélességi körtől kezdve átment a japániak tulajdonába, ahova már egyszer amúgy is tartozott. A határvonalat egy orosz-japáni bizottság pontos csillagászati bemérés segítségével állapította meg. Az így nyert vonal mentén az őserdőt egy széles sávban kivágták, magát a vonalat pedig bizonyos távolságokban faragott határkötőbölkkel örökítették meg.

Szakhalinnak igen sok természeti kincse között domináló helyet foglal el az elég jó kőszén és a petróleum. A sziget déli fele körüli tenger rendkívüli halgazdagságnak örvend, viszont ennek a japániak örvendenek, akiknek tudvalevőleg főtáplálékjuk a rizs és a hal.

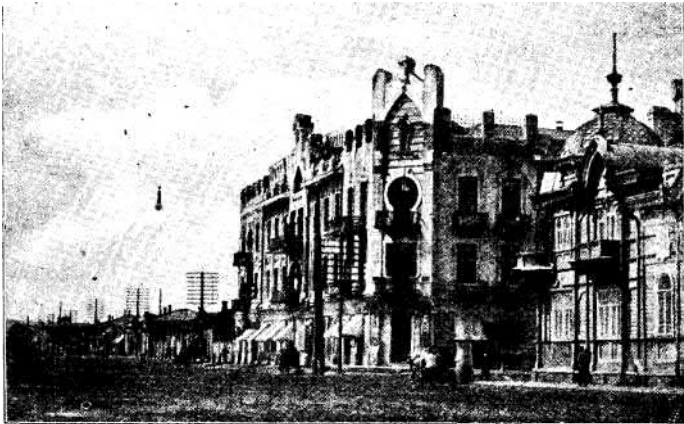
Az oroszok, ahelyett, hogy siettek volna Szakhalin-szigetet a világ egyik legelső szén- és petróleumtermelő helyévé fejleszteni, távoli fekvésénél, sziget - voltánál és rendkívül zord klímájánál fogva persze nem sokat törték a fejüket, hanem csináltak belőle egy olyan fegyentelepet, amelynek borzalmait Dante infernóját egyszerűen hangosan kinevezték. A „földi pokol“ angyali kifejezés ahhoz képest, ami itt végbement.

És mégis akadtak rajongó lelkű orosz úrinők, akik — hallva a szakhalini rémállapotokról — ideális önfeláldozással odautaztak, hogy mint önkéntes ápolónők enyhítsenek egy-egy ponton. A legtöbbször idegei rövidesen felmondták a szolgálatot és aki nem sietett elmenekülni, az vagy beleőrült, vagy öngyilkossággal vetett véget az életének. A perverz hivatalnoki önkény és kegyetlenség itt orgiáit ülte, amikor rablógyilkosokat és politikai gyilkosáért, merényletért vagy összeesküvésért elítélteket összekeverve, sokszor kényszerített rá ide száműzött, jó családból való intelligens nőket, hogy bozontos, szennyes testű és lelkű gonosztevőkkel lépjenek vadházasságra. A gonosztevő férfiak és nők összeházassága egyáltalában meg volt engedve és az ilyen házasságokból született emberekből kerültek ki aztán a legkegyetlenebb fegyházfelügyelők és legművészebben vesszőző hóhérok. Amióta a sziget déli fele a japániaké, az oroszok a fegyentelepeket a szökések meggátlása végett áttették a szárazföldre. Az emberiség nevében reméljük, hogy az orosz forradalom tűzzel fogja kiirtani az orosz nép testén eddig fekélyként rágódott fegyházrendszert az ő összes szörnyűségeivel, vérlázító embertelenségeivel, pribékjutalmazásával, jellemet mérgező, ideálokat sárba taposó, minden nemes iniciatívát lebunkózó összes ördögi gonoszságaival egyetemben.

De forduljunk el ettől az örvényleni kezdő sötét khaosztól, amely még sok sok ártatlan embervért fog elnyelni és folytassuk, ahol elhagytuk.

Szrjetenszk. Blagovjescsenszktől nyugat felé haladva

az első említésre méltó hely *Szrjetenszk*, a Silka folyó mellett. Idáig volt kiépítve a transz-szibériai vasút, amikor Muravjov akkori külügyminiszter (a többször említett gróf Muravjov unokája) vakmerően belevágott a mandzsúriai kalandba és az eredetileg véges-végig orosz földön tervezett vasút építését itt abbahagyva, Mandzsúrián át vezette a vonalat. Az Amur-vasút építésének újra való felvételéig tehát a Kaidalovo-Szrjetenszki vonal darab, amelynek hossza több mint 260 km, szárnyvasút maradt. Szrjetenszk az orosz áttelepülési mozgalomnak egy fontos pontja,

Csita. Hôtél Dauria.

továbbá nagy teakereskedőhely. A legnagyobb hideg itt — 47°C , a legnagyobb meleg $+36^{\circ}\text{C}$.

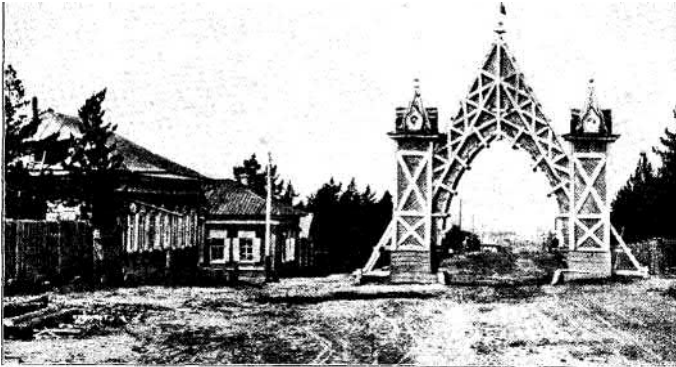
Nercsinszk. Szrjetenszknék kerületi székvárosa a tőle nem messze lévő *Nercsinszk*, az egész vidék iparának és kereskedelmének középpontja, bányászati hivatallal, bőrcserző-, cukor- és műszappangyárakkal, múzeummal, leánygimnáziummal, két orosz- és egy zsidótemplommal. Itt is áll még a Miklós-diadalkapu.

Csita. Innen nem messze nyugatra van a Transzbaikal tartomány legnagyobb városa: *Csita*. Ennek közelében két nagyobb fogolytábor van: *Pjeszsánka* és *Aniipikha*. Csita

a hasonnevű folyó mellett fekszik, melynek Kaidalovka nevű mellékfolyócskája a városon átfolyik. A XVIII-ik század közepén itt csak még egy kozák őr s volt. 1825-ben ide számúzték az ú. n. dekabrista összeesküvőket, köztük sok magas származású arisztokratát, akiket feleségeik is követtek a számkivetésbe. A dekabristák intelligenciájának köszönheti Csita, hogy azzá fejlődhetett, ami jelenleg. Az utcák egyikét még most is „Hölgyek utcájának“ nevezik az előkelő számúztettek: Trubeckoj hg, Volkonszki hg, Muravjov, Annenkov, Naryskin és Davydov feleségeinek

;
i

Csita. II. Miklós diadalkapuja.

emlékére, akik itt a szegény néppel rendkívül sok jót tettek. Van itt sok templom, iskola és egyesület.

1899-ben mezőgazdasági kiállítás volt itt, kapcsolatban gazdasági gépek bemutatásával és árusításával. Ugyanekkor kongresszust tartottak szibériai tanítók, aranybányászok, gazdálkodók, kertészek, méhészek és gyümölcsstermelők. Mindez azt mutatja, hogy nem is olyan Istentől elrugaskodott világrész az a Szibéria, mint aminőnek az európai ember képzelni hajlandó, annál kevésbbé az ott született oroszra (az ú. n. „szibirják“-ra) nézve, aki a nagy Szibériát szülőföldjének tudja és érzi.

1908-ban néhány napot töltöttem itt az Amúr-vasút építésével kapcsolatban, amelynek építésvezető főmérnöke akkor itt lakott. Itt nagy téli hidegek vannak, amelyek elérik a -50° C-t, a nyári legnagyobb meleg $+36^{\circ}$ C. Amikor Budapesten dél van, akkor itt körülbelül esti $\frac{3}{4}$ óra van.

Petrovszki Zavód. Csitától mintegy 400 km-nyire nyugatra van *Petrovszki Zavód* (magyarul Péter gyára), mely az itt lévő vaskohótól vette nevét. Ez a gyár a császári családé volt eddig. A gyár messze vidékek vasszükségletét látja el, különösen a Nercsinszk-vidékbeli bányavállalatokét.

Verchnyendinszk és Berezovka. Mielőtt a Baikál-tóhoz érünk, még két hely méltó az említésre: Verchnyendinszk és Berezovka.

A transbaikal vasút kezdőállomása Myszovaja. Idáig kísérté az ex-cárt szibériai utazása alkalmával az Amurmenti katonai főkormányzó és itt vette őt gondjaiba Goremykin akkori irkucki főkormányzó.

Baikál-tó. Myszovájától nyugot felé a vasút szorosan a *Baikál-tó* déli öblözetét kerüli meg, folyton a víz szélébe lenyúló meredek sziklás hegyek lejtőjén haladva, körülbelül 40 kisebb-nagyobb alagúton és számtalan kisebb hídon át, melyekkel a tóba ömlő hegyi patakok vannak áthidalva. Gyönyörű látvány az egész tó, sötét kék vizével, magas hegyektől szegélyezett partjaival és rengeteg vízterületével, amely tényleg tengerhez teszi hasonlónak.

Erre az egész vidékre a Baikál-tó közelléte nyomja rá a bélyegét. A Baikal egy hatalmas, vadregényes vidékü, gyönyörű tiszta, édesvizű tó. Kínai neve: Pe k' hoi vagyis „éjszaki tó“, mongol neve „Dalai nor“ vagyis „Szent tó“, vagy pedig Bai-Kul, vagyis „Gazdag tó“. A Baikul elrontásából ered az orosz Baikal név. A helybeli oroszok is szent tónak nevezik. A tó hossza kereken 640 km, szélessége 28 és 90 km között változik, területe 34.000 négyzet km. Legnagyobb mélysége 1000 m. Az Angara folyó végig folyik rajta. A tó körül lakó mongol fajú tunguzoknak és burjátoknak a tópart csaknem minden szikla-

csoportjához fűződik valami babonás vagy vallásos mon-
dájuk, innen van a Szent tó elnevezés is. Az Angara kifolyá-
sának közelében van egy a vízből alig 2 m-nyire kiálló
lapos gránitszikla, amelynek neve „Sámánka“. Ezen lakik
a mongol papok, sámánok és lámák szerint a legyőzhetet-
len fehér Isten. A Baikál-tó valószínűleg úgy támadt, hogy
az Angara völgymedencéje egy erős földrengés következté-
ben kiszélesedett és lesüllyedt. Még most is vannak itt
gyakori rengések, amelyeket a tónak vízszínén is észlelni
lehet. A tó télen roppant erősen befagy, úgy hogy a jég-
vastagság eléri a 3 m-t. Az orosz-japáni háború alkalmával
a Baikál körüli vonalrész még nem volt készen, azért a
csapatokat szánokon és gyalog szállították át a jégen,
körülbelül 60 km hosszú vonalon egészen Myszovaja
állomásig. Vasúti vágány fektetése nem sikerült, de nem is
látszott tanácsosnak, mert a kiszámíthatatlan és hirtelen
támadó rianások — több méter széles jégrepedések —
így is sok bajt okoztak és sok szánkát nyeltek el lovastul,
emberestül. A Baikál jege csak április végén kezd olvadni.
A Baikalnak is megvannak a maga szabályszerűen fellépő
szelei: májustól júliusig dühöng a „barguzin“, aug.-ban a
„kultuk“, a legerősebb NW szél neve „szormá“.

A Baikál halakban nagyon gazdag és vannak egészen
speciális fajtái, amelyek csak itt fordulnak elő. Egyik hal-
faja csak igen nagy mélységekben, 600 m-ig szeret tanyázni
és ez az oka, hogy ha véletlenül valami eszközzel sikerül
kihalászni, a levegőn valósággal szétesik, úgy hogy még
eleven példányt senki sem látott. Legkülönösebb lakója a
Baikalnak egy fókafaj, az ú. n. „Phoca Baicalensis“. Sem
az emberek, sem a fókák nem emlékeznek reá, hogy hogyan
került ide az édesvízű tóba egy fóka! A Baikál-tó és egész
környéke fiatal ambiciózus tudósok részére geológiai, ter-
mészetrajzi és etnografiai szempontból igen hálás kutatási
objectumnak látszik.

Irkutszk. A Baikál-tótól nem messze nyugatra van
Irkutszk város, amelynek nevére — úgy hiszem — t. kor-
társaim gyermekkoruk óta emlékeznek Sztrogoff Mihály

utazásából Moszkvától Irkuckig. Sztrogoff idejében még nem volt vasút, de most már kényelmes expresszvonaton lehet 7 nap alatt Moszkvából ide utazni. Irkutszk kormányzósági székváros, sík fekvéssel, az Angara folyó mindkét partján. A két partot egymással hajóhíd köti össze. Itt ömlik bele a kis Irkut folyó, amelyen túl van a fogolytábor: „Zairkalinij gorodok“ vagyis Irkuton túl fekvő előváros.

Irkutszk Szibériának Tomszk után második legnagyobb városa. Lakosainak száma volt 1897-ben 51.000. Alapítási éve 1652. 1803-ban irkutszk lett egész Szibéria fővárosa.

Irkutszk. Utcái részlet.

A két legkiválóbb szibériai főkormányzó gróf Muravjov Amúrszkij és gróf Ignátjev volt. Van itt 2 katedrális, 43 kisebb orosz templom, 13 házi kápolna, 1 kath., 1 luth., 2 zsidó templom és 1 mohammedán imaház. Van továbbá színház, múzeum, leánynevelőintézet, szeminárium, tanítóképző, bányásziskola, sok más polgári és katonai iskola és nevelőintézet, körülbelül 50. Van végül sok jótékonyági intézet és egyesület, sportkörök, klubok, zenekedvelő társulatok stb., szóval csaknem minden, ami egy modern értelemben vett város lüktető életéhez szükséges. A kereskedelem itt már tősgyökeres orosz cégeknek: Mol-

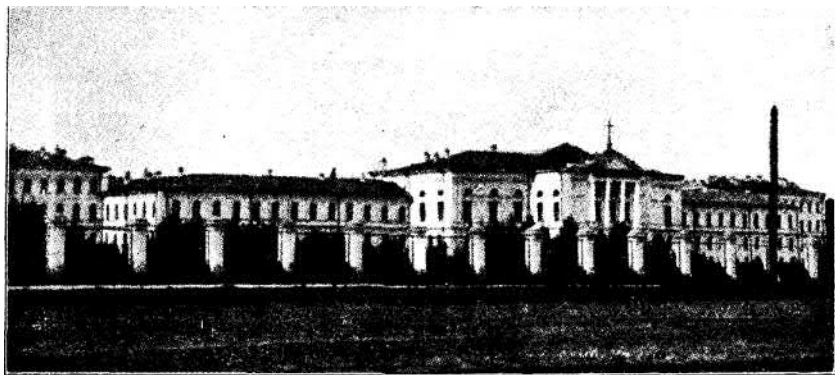
csánov, Nyemcsínov, Sztachéjev, Kuznyeczóv, Szibirjakóv stb. kezében van. A legnagyobb hideg Irkutszkban — 46° C, a legnagyobb meleg $+ 40^{\circ}$ C. Amikor Budapesten dél van, akkor Irkutszkban d. u. $\frac{1}{4}7$ óra van.

Irkutszktól nyugatra már sűrűbben következnek a nagyobb városok, ahol fogolytáborok vannak, így többek között Nyizsnyeudinszk, Kanszk, Krasznojarszk, Acsinszk, Mariinszk, Tomszk, Novonyikolajevszk, Kainszk, Omszk, Petropavlovsk, Kurgan stb. A transz-szibériai vasúttól délre eső óriási kiterjedésű kirgiz területen pedig a nagyobb fogolytelepek kelettől nyugat felé haladva: Barnaul, Büszk, Uszt-Kamenogorszk, Szemipalatinszk, Pavlodar, Karkaralinszk, Akmolinszk, Kokcsetav, Turgai.

Az említett városok mindegyikére ki nem terjeszkehetem; ezért röviden még csak három városról fogok néhány ismertető adatot felsorolni, még pedig Krasznojarszkról, Omszkról, Tomszkról és hogy egy kirgiz vidékben város is legyen közte, Akmolinszkról, ez utóbbinál küssé a velünk magyarokkal fajrokon kirgizekről is.

Krasznojarszk. *Krasznojarszk* egyike a legnagyobb szibériai fogolytáboroknak, a Jenisszei folyó mellett. 1897-ben 33.000 lakosa volt. Kormányzósági székhely, nagy vasútállomással. A Jenisszei folyó a város mellett több, alacsony nyírfaerdővel borított szigetet képez. A város környékét érdekes alakú sziklahegyek teszik festőivé, köztük a Jenisszei balpartján lévő vörös-márvány sziklarétegek, melyekről a hely az elnevezését nyerte. Ennek a vörösmárvány szikladombnak a tetején egy szerencsés aranykutató 1855-ben egy messzire látható orosz kápolnát építtetett. A város közepén van Szibériának legszebb parkja. Van itt főiskola kivéve minden rangú tanintézet vagy 30, sok könyvkereskedés és nyomda, sok egyesület, melyek között legfontosabb a moszkvai mezőgazdák szövetkezetének fiókegyesülete. Ez 1892-ben igen jól sikerült szibériai mezőgazdasági kiállítást rendezett Krasznojarszkban. A legnagyobb hideg itt -4° C, a legnagyobb meleg $+ 37^{\circ}$ C. Amikor Budapesten dél van, akkor Krasznojarszkban d. u. $\frac{1}{2}6$ óra van,

Tomszk. Innen nyugat felé haladva a legközelebbi nagyobb város, egyúttal egész Szibériának mondhatni szellemi központja: *Tomszk*. Ez nem fekszik a fővasút mellett, mert az üb folyó vízrendszere által képezett mocsarak, az ú. n. „*taigá*“ miatt Tomszkot csak igen nagy vonalbehajlással és nagy költségű építkezéssel lehetett volna magával a fővonallal megközelíteni. Ehelyett azt a megoldást választották, hogy Tomszk egy 96 km hosszú szárnyvonalat kapott, amely a fővonalnak „*Taigá*“ nevű állomásából indul ki.

Tomszk. Egyetem.

A város síkfekvésű és környékét jellemzi a fiatal nyírfaerdő, amely fajtából különben az ember Szibérián véges-végig haladva igen sokat lát; a nyírfa u. i. a kivágott fenyőerdő üresen maradt helyét szereti elfoglalni. A város a Tom folyó mellett fekszik, amelynek „*Usajka*“ nevű kanyargós mellékfolyócskája a várost átszeli Tomszk Szibériának legnagyobb városa. Lakosainak száma 1897-ben 52,000 volt. A városban igen szép épületek vannak, a legtöbb utcája ki van kövezve. Van elektromos világítása és telefonhálózata. Klímája nagyon zord: a legnagyobb hideg — 51° C, a legnagyobb meleg csak $+ 28^{\circ}$ C. A Tom folyó be van fagyva *november* közepétől május közepéig, vagyis

kerek félévig. Amikor Budapesten dél van, akkor Tomszokban d. u. 5 óra van. Tan- és nevelőintézeteinek száma 60, köztük Szibériának egyetlen egyeteme. Van itt 2 kolostor, 23 orosz templom, 4 kápolna, 1 kath., 1 luth., 3 zsidó templom, 1 mohamedán templom. Az egyetem 1888-ban nyílt meg, először csak orvosi fakultással; 10 évre rá nyílt meg a jogi fakultás. Az egyetemmel kapcsolatos természet-tani és néptani múzeum igen híres poláris, archeológiai, geológiai és ethnografiai gyűjteményeiről. Ez utóbbiaknak legértékesebb részei a kurgánokból kiasott történelem-előtti régiségek, amelyeket Tobolszk környékén és több más helyen találtak. Azt hiszem, ezek között sok érdekes dolog lehet, amely a magyarok őstörténetével is vonatkozásban van. A könyvtár több mint 100.000 kötetet tartalmaz, köztük sok unikum-példányt. Tomszokban több mint 200 különféle gyár van: téglá-, kötél-, bútor-, lószerszámgyárak, sörfőzdék, gépjavitó műhelyek.

Tomszktól nyugatra hidalja át a vasút az *Ob folyót* egy hétnyílású hatalmas vasúti híddal. Az Ob folyót szokás Nyugatszibéria keleti határának tekinteni.

Omszk. *Omszk* városa az Om folyónak az Irtis folyóval való egyesülésénél fekszik. Alapítása még Nagy Péter idejéből való, aki tudvalevőleg 1689-től 1725-ig uralkodott. Az oroszok Buchholz ezredes vezérlete alatt itt is, mint mindenütt Szibériában, először csak egy erődöt építettek az akkor itten hatalmaskodó dzsungárok ellen. Ötven évvel később Springer, az akkori szibériai kormányzó egy szabályszerű várat emelt a mostani város helyén. A város csak jóval későbbben fejlődött ki. Ámbár *Omszk* a kirgiz föld és az ú. n. „sztyep“, németül: Steppe, vagyis magas fűvel benőtt rónaság legszélén fekszik, mégis annak politikai középpontja. Sík homokos talajon fekszik, klímája kellemetlen, hirtelen átmenettel a melegről a hidegre és fordítva. A legnagyobb meleg $+36\frac{1}{2}$ C, a legnagyobb hideg -41° C. A szélviharok nyáron porfelhőket, télen hózivatarokat okoznak. Minthogy a talaj sós homok, a fák nem maradnak meg. A házak legtöbbször még fából van, az

utcák burkolatlanok, úgy hogy az egész város — néhány nagyobb hatósági épületet nem tekintve — inkább valami nagyobb kozák falu benyomását teszi. Amikor nálunk dél van, Omszkban d. u. 4 óra van. A régi vár maradványainak közelében sokáig állott egy börtön, amelynek néha 800 lakója is volt. Ide volt bezárva politikai vétség miatt Dosztojevszki, a nagy orosz író is, költőbarátjával Durovval együtt. Omszknak van szintén számtalan tanintézete, temploma, egyesületei, gyáripára.

Omszk. Vasútállomás.

A legnagyobb katedrálisban őrzik *Jermáknak*, a Szibériát meghódító kozák banda-vezérnek zászlaját, amelynek egyik oldalára Mihály arkangyal, a másikkra Szent Dömötör van ráhímezve.

A tan- és nevelőintézetek között vannak iskolák a kozák, kirgiz és más mohammedán gyermekek részére is. Már 1789-ben felállítottak itt egy tolmács-iskolát az ázsiai nyelvek tanítására. Van a városnak egy városi nyilvános könyvtára, van továbbá egy kozák könyvtár és egy zsidó könyvtár.

Vagy negyven gyára közül felemlítendő: a téglá-

gyárok, sörfőzdék, élesztő gyárok, dohánygyár, faggyú-olvasztók, bőrcserzőgyárok.

Az Irtis folyó hajózható, de a hajózó-társaságok alkalmazottjainak hallatlan önkénykedése, hanyagsága és slendriánsága folytán a hajózás nem gyakorolja a vidék kereskedelmének emelésére azt az üdvös befolyást, amelyet a legolcsóbb szállítási mód különben gyakorolni szokott.

Kirgizek. Legyen szabad most még kissé a *kirgizföld-nél* és népénél időznöm, ahova szintén sok jó honfitársunkat szállították szerteszét hadifogságba az oroszok. A transzibériai vasút a kirgizföldet csak éjszaki szélén szeli át a Petropavlovsk—omszki, mintegy 300 km hosszúságú vonalon. A kirgizföld magába foglalja az akmolinszki és szemipalatinszki kormányzóságokat. Az előbbinek déli részében van a „golódnaja sztyep“ — vagyis „éhes sztyep“-nek nevezett futóhomok sivatag, amely a víznek tökéletes hiánya folytán teljesen lakhatatlan. Sokkal termékenyebb és változatosabb tagozású a szemipalatinszki kormányzóság, amelyet keletről az Altai hegység nyúlványai, délről Kína felől a Tarbagatai hegyerinc határolnak.

A kirgizföld igen gazdag ércekben és más ásványokban, különösen szénben, aranyban, ezüstben, ólomban, igen tiszta vörösrézben, vas- és mangánércekben. Drágakövek közül egy ritka fajta smaragdot találnak a hegyekben. A kirgizföldet mintegy 1200 km hosszúságban szeli át a hajózható Irtis folyó, amely Kínában ered és az Ob folyóba ömlik. Egész hossza 3500 km. A legnagyobb állóvize a Balkhas-tó, amely 18,000 Π km területű, de sekély: a legnagyobb mélysége 20 m. Vize tiszta, de ihatatlan. A nagyszámú sóstavakból a lakosság sok sót termel. A kirgizföld klímája enyhe, a szélső hőmérsékletek: + 22° C és —19° 0. Nagy baj, hogy kevés az eső és így a terület öntözés nélkül mezőgazdaságra alkalmatlan. Egyelőre csak nomád népeknek való. Állatvilágából felemlíthető: a kétpúpú teve, az antilop, hiúz és a Balkhas-tó zombékjaiban — akárcsak Kelet-szibériában a Khankatónál láttuk: a tigris, kirgiz nyelven „dzsulbársz“. A kirgiz

lakosság száma ezen a szorosán vett kirgizföldön volt 1897-ben 1½ millió, közöttük 10%-kal több férfi, mint nő. A kirgizek, más néven kirgiz-kaiszakok a lakosságnak 80%-at teszik; a többiek orosz kozákok és egyéb telepések. A szibériai kozákok — a lakosságnak mintegy 10%-a — voltak az első orosz telepések a kirgizföldön. Ezek a kirgizföld északi szélén a mostani vasútvonal tájékán Omszkiig,

Kirgiz deputáció.

innen az Irtys jobb partján egészen Uszt Kamenogorszkiig, azonkívül a kirgizföld több helyén vannak szórványosan elhelyezkedve. Legnagyobb részük pravoszláv vallású nagy-orosz, de vannak mohammedánvallású kozákok is. Főfoglalkozásuk a földművelés és állattenyésztés, de szeretik a halászatot és méhészetet is-. A kozákok azért a kiváltságért, hogy nekik külön és kizárólagos kozákbirtok van kiosztva, katonai szolgálatot tartoznak teljesíteni 18-ik életévüktől

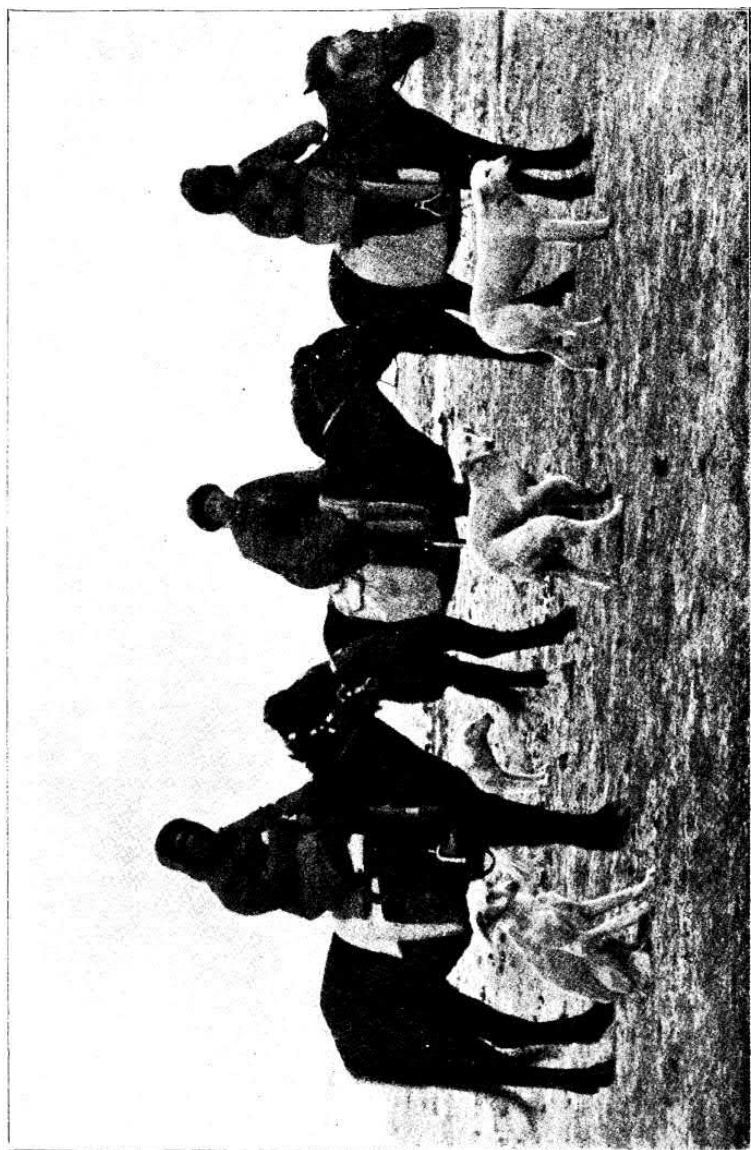
egészen 38-ik évükig. Ebből az időből 3 év ú. n. „előkészítő szolgálat“, 12 év tényleges szolgálat és 5 év tartalék. Háború esetén ezek a kozákcsapatok tartoznak felállítani kilenc lovasezredet 500—500 lovassal.

A kozákság jelenlétének vajmi csekély civilizáló hatása volt a bennszülött népességre, azért a XIX-ik század vége felé elkezdtek orosz földműveseket is ide telepíteni.

A *kirgizek* annak a török-mongol keveredésű népnek maradványai, amely — míg elég erős és hatalmas volt — sokszor nyugtalanította Ázsia és Keleteurópa nálánál civilizáltabb népeit. Nyelvük egy török dialektus, vallásuk a mohammedán vallás, sámánizmussal keverve. A kirgiz mind nomád életet él, kora tavasztól késő ősziig vándorol jurta nevű sátrával együtt és épp oly szenvedélyesen szereti ezt az életmódját, mint a mi kóbor cigányaink a magukét. De másban aztán nem is hasonlítanak egymáshoz, mert a kirgiz egy tetőtől talpig becsületes és tisztességes nomád nép, amely a koldulást és az élődi gaz életmódot, aminőt a mi kóbor cigányaink folytatnak, mélységesen megveti.

A kirgizek főfoglalkozása az állattenyésztés s az evvel összefüggő kereskedés. Tenyésztnek juhot, kecskét, lovat, szarvasmarhát és tevét. Legfontosabb a juhtenyésztés. A kirgizló pompás kis állat. Igénytelen külseje dacára kitűnő tulajdonságai vannak: alacsony és rövidtestű, erős nyaka és feje van, rövid álló fülei, nagy orrlikái, erős széles szügye, erős lábai, könnyű és fürge járása. Szokva van a klímához és roppant kitartó. Lóversenyeken elért eredmények szerint 1 km-t 1½ perc alatt fut meg.

A kirgiz lovas ugyanazon a lovon 12 óra alatt rövid pihenőkkel 160 km-t is megtesz, vagyis 12 órán át, pihenőket is beleszámítva, átlag 13⅓ km-t tesz meg óránként. Igen jófajú szarvasmarhából nagy exportjuk van. A kecskét részint a szőréért tenyésztik, részint hogy egy-egy birkanyájnak pártvezérül szolgáljon és a birkákat pártfegyelem alatt tartsa. Minden tekintetben jó szolgálatot tesz különösen a déli sztyepterületeken a tevé, melynek nemcsak

Kirgiz farkasvadászok.

bőrét és szőrét használják fel, de tejét és húsát is táplálékul. A kirgiznek az állatok iránti nagy szeretete benne van a köszöntésében, mellyel ismerősét fogadja:

„Mai dzsiszkima?“ „Jól tenyészik a gulya?“ E nagy szeretet dacára teljesen őrizetlenül hagyják a szabadon legelésző nyáját és gulyát, amelyben ennek következtében mindenféle ragadozóállatok nagy kárt tesznek.

Kedvenc sportjuk a farkaskergetés s a vadászat szelídített sólymokkal. A kirgiz éles szemével a farkast hihetetlen távolságról megpillantja. Lóra kap és bizonyos kurjantásokkal csakhamar egy egész lovas társaságot csődít maga mellé. Megkezdődik a hajsza a végtelen rónán. Kergetik a farkast 15—16 km távolságra a legteljesebb iramban, amíg a farkas végre teljesen ki nem fárad. Ekkor leül a hátsó lábára és nagyra tátott pofával, kilógó dagadt nyelvvel, fogait vicsorítva, teljesen kimerülve várja a sorsát. Támadásra vagy védekezésre nem maradt egy szemernyi ereje sem. A kirgizeknél csak egy-egy jókora bot van, amellyel egy erős ütés a farkas fejére vagy orrára megöli a toporjánférgyet, amely sok kárt okoz a szabadon legelésző nyájban. A vadászat évi eredménye átlag a következő: a kirgizföldről évenként vásárra kerül 4000 db farkasbőr, 2500 db rókabőr, 18,000 db sárgarókabőr, 150,000 db mormota (a német „Murmeltier“ a mókusfélék fajtájából), 10,000 db borz, 100,000 db nyúlőr.

A kirgizföldön lévő gyárak csaknem kizárólag az állati termékek, tehát tej, hús, bőr, szőr, csont, faggyú, bél stb. feldolgozásával foglalkoznak, többnyire még igen primitív módszer szerint. A kirgizeknek összes szükségleteit — kivéve talán a fémedényeket — a kirgiz asszonyok és leányok készítik el házilag, még a sátorponyvát is. Nyersanyagul gyapjú és más állati szőrök szolgálnak. A sátorponyva szövését egész ünnepély előzi meg, mely abból áll, hogy a nyersanyagot gyékénybe göngyölve, ezt az egész kirgiztelepen át gurítják, mialatt a ponyva leendő tulajdonosnője többször azt ismétli, hogy:

„Alte kun as bolszan, ata kadende ummutna!“ magya-

rul: „Jobb inkább nem enni hat napig, mintsem az elődök szokásait elfelejteni!”

A kirgizruha gyapjúfonálból, a kötélféle lószőrből készül.

A kirgizek közt még dívik sok esetben a cserekereskedés is, amelynél az értékegység az egyéves kos. Évenként két nagy vásár van a kirgizföldön; mindegyik több héten át tart.

A kirgizföld húsexportja eljut egészen Moszkváig. Ez a rövid leírás némileg megvilágítja azt a miliőt, amelyben a kirgizföldre vetődött hadifoglyok élnek.

Akmolinszk. Lássunk mármost egy kirgizföldi várost, pl. Akmolinszket. Ez a név a kirgiz ak = ‚fehér‘ és mola = ‚sir‘ szókból van oroszosan képezve, egy a város közelében lévő fehér határjel után. Akmolinszk az Isim folyó magas fekvésű jobbpartján épült, 1830-ban alapították az oroszok mint kozák őrsöt, amikor néhány védelmet kereső kirgiz fejedelem önként meghódolt nekik. Kecskére bízta a káposztát!

Omszk és Petropavlovszk után a Kirgizföldnek legnagyobb városa és a vidék egyik legnagyobb kereskedelmi gócpontja; ú. n. konstantinovi vásárjának forgalma meghaladja a 10 millió koronát. A legnagyobb kereskedő-cég tulajdonosa a Kubrin család. A város rendkívül igénytelen külsejű, csupa faházakból áll, utcái kövezetlenek, egymástól nagy távolságokban és görbén álló petróleumlámpaoszlopok emlékeztetik az embert a világítás témájára. A lakosok száma körülbelül 15.000. Vannak itt szappan-, bőr-, gyertya-, mézeskalácsgyárak, sörfőzdék, gőzmalmok. Tanintézetei: leánygimnázium és egy alsófokú földművelésskola kísérleti kerttel és szántófölddel.

Itt abbahagyom a szibériai városoknak amúgy is talán túlhosszúra nyújtott jellemzését. Láttuk, hogy apró helyi érdekességeken kívül valami nevezetes dolgokat egyik városról sem lehet elmondani. Nem is csoda, mert egész Szibéria még tulajdonképpen igen rövid múltra tekinthet vissza. De kétségtelenül konstatálható a helyi lakosságban

a fejlődés, művelődés és kultúra utáni vágy és törekvés, amelynek itt-ott még a borzasztó nehézkes, mindent fékezni és leszorítani törekvő orosz rendszer dacára is igen szép és dicséretes eredményei mutatkoznak. Amint ilyen elmaradt vidékeknél ez gyakran tapasztalható, a modern kultúra vívmányainak bevezetése sok esetben nem a logikus sorrendben történt, hanem rendszertelenséggel. Néhol előbb húzták föl a városok a lakkcipőt, mint a harisnyát, máshol mosdatlan kezeket takar a glazékesztyű. Így pl. igen gyakran látunk drága villamosvilágítást, telefonhálózatot oly helyen, ahol burkolatlan utcák vannak és a W. O.-ot csak hírből ismerik. A legmostohább gyermeke az orosz kultúrigényeknek a vízvezeték és csatornázás kérdése. E tekintetben legeslegelől vezet az óriási orosz birodalom fő- és székvárosa, amelynek vízvezetéke és csatornázása még most is, a XX-ik században megoldatlan kérdés. Ha másért nem, hát ezért az égbekiáltó kultúrátlanságért is megérdemelte a Petrograd elnevezésre csakhamar ráhúzott gúnyos „Retrográd“ jelzőt. No de talán majd az új rendszer ezen a téren is javulást fog hozni.

Körülhordoztuk tehát képzeletünket az éjszakai koloszsus rengeteg birodalmán és ennek különösen közép- és keletázsiai részein, ahol annyi ezer jó honfitársunk eszi a hadifogság keserű kenyerét. Azt hiszem, hogy mi csak halványan tudjuk elképzelni az ő lelkükben hullámzó és kavargó érzéseket, amelyeknek legkínzóbbjai közé tartozik bizonyára az, hogy a rabság tartama, amelynek pedig minden napja egy évnek látszik, teljesen bizonytalan.

Egyiküknek sincs sejtelve sem arról, hogy körülbelül mikor szabadul meg onnan, vagy hogy milyen körülmények között fog megszabadulni. Hát ami ezt a sejtelmet illeti, erre nézve mi sem állunk sokkal jobban; de annyit talán már mégis csak bizvást állíthatunk, hogy közelebb vagyunk a végéhez, mint az elejéhez, különösen ami Oroszországot illeti.

Mert nézetem szerint az oroszok részére teljes lehetlenség a mostani világháborúban kifejlődött hadviselés

félelmetes vehemenciája mellett a siker kilátásával folytatni a háborút ugyanakkor, amikor az összes lelkeket minden másnál ezerszer hatalmasabban égő érdeklődéssel ragadta magával a villámcsapásként bekövetkezett forradalmi fordulat, amely a világtörténelemben páratlan méretű átalakulásoknak még csak legelső bevezetője. A leányzó ezerszer szívesebben foglalkozik szerelmének mint haragjának tárgyával. Ha pedig ez az okoskodásunk alapos, akkor azonnal felmerül a hadifoglyok hazaszállításának és kölcsönös kicserélésének hovatovább aktuális kérdése, mellyel a magyar társadalomnak immár nemcsak vágyakozás és epekedés alakjában kell foglalkoznia. Teljesen meg vagyok győződve, hogy ami hatóságainkat illeti, e kérdés megérintésével nyitott ajtót döngetek, mert az illetékes faktorok sem nem szorultak, sem nem vártak az én gyenge figyelmeztetésemre. Minthogy azonban véletlenül szemtanúja voltam az orosz-japáni háború befejezése után éppen azon kelet-szibériai eseményeknek, amelyek az orosz csapatok hazaszállítását megelőzték és kísérték, legyen szabad mégis ehhez a kérdéshez hozzászólnom.

Hadifoglyok hazaszállítása. A hadifoglyok hazaszállítása roppant technikai nehézségekbe fog ütközni és ezért a lebonyolítás időtartama előre teljességgel kiszámíthatatlan.

Egész érzélgős tárcacikket lehetne arról írni, hogy mennyire meg fogja ez az elkerülhetetlen huzavona sokszorozni a hadifoglyok és hozzátartozóik kölcsönös lelki szenvedéseit és égő türelmetlenségét. De itt nem segít semmiféle érzélgés, itt a szemébe kell nézni a bekövetkezendő, de azért korántsem tragikus állapotoknak és amennyire módunkban van, azokra előkészülnünk, azokat megelőznünk és irányítanunk.

Tudjuk, hogy Szibérián csak egyetlen egy vasútvonal vezet keresztül. Tudjuk továbbá, hogy az orosz vasutak mozdony- és kocsiallómanya nagyon megfogyott és leromlott; és hogy végül a vasútmenti városok és községek mindennapos szükségleteit sem hanyagolhatja el a vasút. A békekötés utáni napokban, hetekben és hónapokban

leírhatatlan sok dolgot fog adni az orosz vasutaknak a fronton lévő hadsereg szerteszétszállítása, továbbá a sok helyen túlságos mennyiségben felhalmozott élelmiszerkészletek sürgős elosztása az éhséggel fenyegetett vagy sújtott távolabbi vidékekre.

Már e futólag odavetett teendőkből gondolható, hogy minő torlódások lesznek az európai orosz vasúthálózaton és hogyan fog főni a fejük a vezető köröknek.

Hát még ha a torlódásokhoz hozzá fognak sorakozni a forradalmi jellegű zavarok, sztrájkok és rongálások! Hiszen az orosz átalakulás csak akkor fogja felölteni igazi jellegét, ha a hadsereg hazatérével megnyilatkozik az orosz lakosság zömének, mondjuk 90 — 100 millió parasztságnak az akarata és hajlandósága! Az orosz papság is fog még hallatni magáról! Hallgatása és hirtelen megalkuvása a bekövetkezett fordulattal csak látszólagos; óriási erkölcsi erők állnak rendelkezésére. Szóval: igen nagy torlódásokat lehet meglehetősen valószínűséggel megjósolni különösen a vasúti szállítások terén.

Mi tehát a teendő? Az én nézetem az, hogy az előrelátható torlódásokkal s az igen nagy távolságokkal járó időveszteségeket nagyban paralizálni lehet azzal, hogy a kínálkozó *víziúton való szállítás* előkészítését vesszük a lehető legerélyesebben programmunkba, nem ma, vagy holnap, hanem — tegnap! Valósággal elvezethetjük, lecsapolhatjuk a torlódás útjáról, amely főleg a nyugat-keleti irányban fog mutatkozni, a szállítandó tömegek okozta túlterhelést, ha annyi hadifogolyvonatot irányítunk a Fekete-tenger, a Balti-tenger és a Japáni-tenger felé, amennyi csak erre a célra egyáltalában rendelkezésre fog állani. Mindenesetre nem nehéz feladat a térkép segítségével kombinálni, hogy mely vidékek és milyen körzetben gravitálnak az említett tengerek felé. Vasúti szállításra maradnának aztán azok a részek, melyeknél a geográfiai fekvésük és vasúthálózatuk sűrűsége s iránya folytán evidens, hogy helyesebb a vasúti szállítást venni kombinációba.

Ennek a kérdésnek tüzetes tanulmányozására — ha

még nem történt meg — azonnal egy külön bizottságot kellene szakférfiakból összeállítani. Kelet-szibériából természetesen csak akkor lehetne szó hadifoglyoknak tengeri úton való hazaszállításáról, ha a békekötés általános volna. Minthogy az ilyen igen nagy távolságra való tömeges utasszállítás igen nagy hajóparkot tenne szükségessé, általános békekötés esetén, saját kereskedelmi hajóparkunk aránylag igen gyenge lévén, elsősorban a véletlenül kint rekedt és végleg el nem kobzott, illetve visszakapott osztrák-magyar hajókon kívül japáni és német hajók jönnének tekintetbe, azután a kisebb semleges nemzetekéi. A francia és angol hajók piszkosak, barátságatlanok, a személyzet modora kritikán aluli. Az amerikai hajók valamivel jobbak. Hogy a tengeri és általában vízi úton való szállítással mennyire könnyíthetünk a vasutak túlterheltségén és elégtelen voltán, arra nézve nincs jobb bizonyíték, mint az, hogy az orosz-japáni háború befejezése után még maga Oroszország is igen sok csapatot szállított Vladivosztokból tengeri gőzösökkel India körül via Suez Odesszáig. Minden hajót külön kellett berendezni több emeletre elosztott szilárd állású fekhelyekkel, higienikus berendezésekkel és minden hajót orvos vagy orvosok kísértek. Magától értetődik, hogy a csapatszállítás körül is óriási visszaélések és pénzelések történtek. Magam is ismertem két notórius keletázsiai kalandoralakot, egy angolt és egy dánt, akiknek egy kopek sem volt a zsebükben, mégis — kellő borra való ígérése ellenében — sikerült nekik több hajóbérletre szóló szerződést kötniök az orosz hatóságokkal. A dolog vége nagy skandalum, a felvett előleg elvesztése és az orosz kincstár nyakába egy nagy per lett. Ezért a vízi szállításoknál okvetlenül minden legtávolabbi közvetítést teljesen kizárva, csakis magukkal a hajózó társaságokkal kellene tárgyalni.

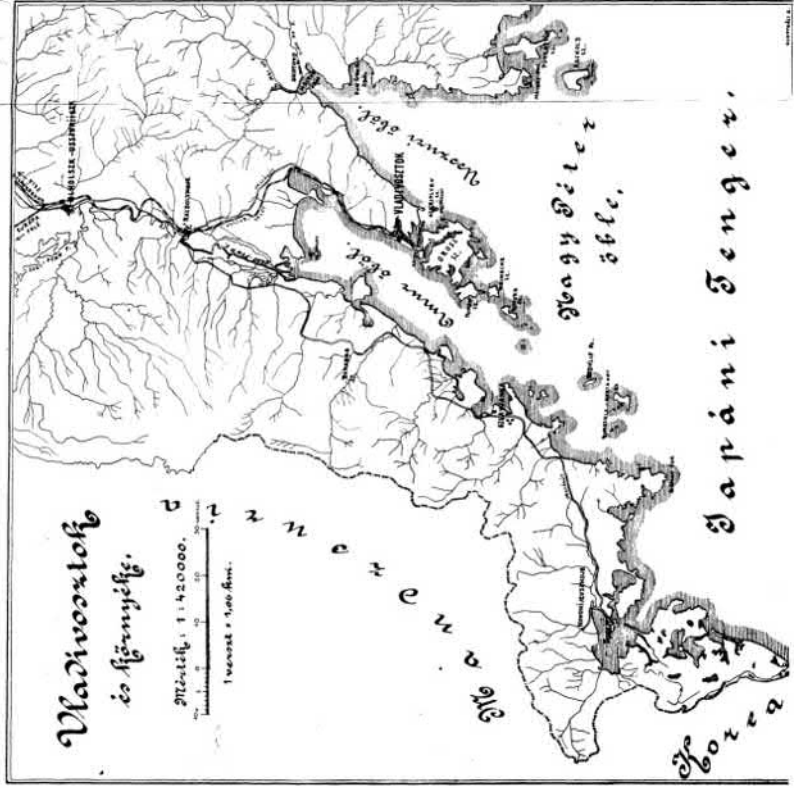
A hadifoglyok szállításánál, nézetem szerint, nagyon kell majd ügyelni arra, hogy magyarok, osztrákok, németek, bolgárok, törökök, akik közösen véreztek egymás létérdekeinek megvédésében, a szabadulás örömét is igaz-

ságos kulcs szerint megállapítandó arányszámban lehetőleg együttesen ériék meg és élvezzék. Ez már különben a részletkérdésekhez tartozik, amelyekkel foglalkozni másoknak lesz feladata.

Mindenesetre fölvettem azonban ezt a témát, hogy lehetőleg széles köröket, még olyanokat is gondolkozóba ejtsen és foglalkoztasson, akiknek talán a kérdés megoldásában semminemű közvetlen szerepe nem is lesz. Szent kötelességünknek tartom u. i. mindent elkövetni, hogy minden kínálkozó utat és megoldási módot felkutatva és megragadva, szabadulásért epedő honfitársainknak és szövetséges bajtársaiknak ne csak lehetőleg mennél előbb megszerezzük azt a pillanatot, amelyben ismét mint szabad emberek lélegzenek fel, hanem, hogy szabadulásuk első pillanatától fogva lehetőleg még a legtávolabbi vidékeken is megérezzék magyar hazánknak, mindnyájunk édesanyjának vigasztaló keze simogatását, szeretetét és háláját, azért, hogy érte és mindnyájunkért annyit küzdöttek, fáradtak és szenvedtek. Kívánjuk, hogy a szabadon föllélegzés fenéges pillanata a messze távolban szenvedő jó honfitársainkra nézve mentül előbb bekövetkezzék!

Az orosz mackó hosszú téli álma után előbúvik odvából.

Vadivárosok
és fővárosok.

1:1420000.
1:1420000.
1:1420000.

1:1420000.

U
z
n
e
n
c
e
n
g

Magyarótelek
öble.

Japán-tenger.

Észak

